

Puolustus sopimukset kansainvälisessä oikeudessa

Valtiotieteen maisteri Kalevi Ruhala

I PUOLUSTUSSOPIMUKSET VALTIO- SOPIMUSTEN JÄRJESTELMÄSSÄ

Valtiot ovat kautta aikojen säännelleet keskinäisen kanssakäymisensä muotoja paitsi historian kuluessa kehittyneiden menettelytapojen, myös valtioiden kesken solmittujen sopimusten välityksellä. Tapaoikeuden normit ja valtiosopimukset ovat samalla muodostuneet kansainvälisen oikeuden tärkeimmiksi oikeuslähteiksi. Varhaisempina aikoina tapaoikeus epäilemättä oli oikeuslähteenä tärkeämpi, mutta kansainvälisen oikeuden kodifioinnin ulottuessa kattamaan useat varhemmin vain tapaoikeuden varassa olleet kansainvälisyyden suhteiden alat lienee perusteltua katsoa valtiosopimusten syrjäyttäneen tapaoikeuden kansainvälisen oikeuden tärkeimpänä oikeuslähteenä. Esim useita vuosikymmeniä vireillä ollut laajakantoinen kansainvälisen oikeuden kodifointityö saatiin päätökseen valtiosopimusoikeutta koskevan yleissopimuksen tultua hyväksytyksi Wienissä toukokuussa 1969. Tämä yleissopimus määrittelee valtiosopimuksen seuraavasti:

Valtiosopimus tarkoittaa kansainvälistä välipuhetta, joka on tehty valtioiden välillä kirjallisessa muodossa ja kansainvälisen oikeuden mukaisesti, käsittävä se yhden asiakirjan tai kaksi tai useamman toisiinsa liittyvää asiakirjaa ja olipa sen nimenomainen tarkoitus mikä tahansa.

Wienin valtiosopimusoikeutta koskeva yleissopimus — vaikka se sisältääkin sopimusoikeuden säännösten yksityiskohtaisen kodifioinnin — ei tuo ratkaisua kansainvälisen oikeuden tietoisopin jo Grotiuksen ajoista lähtien pohtimaan valtiosopimusten järjestelmällisen luokittelun ongelmaan. Liittosuhteita käsitelleessä teoksessaan Rafael Erich kirjoitti v. 1907, ettei kansainväliosoikeudellisen doktriinin ollut siihen mennessä onnistunut aikaansaada sopimusten luokittelun yleisesti hyväksyttyä, yhteisiin, yksiselitteisiin jakoperusteisiin, tunnusmerkkeihin ja ominaisuuksiin perustuvaa järjestelmää.¹⁾ Kansainvälisen oikeuden kehittymisestä huolimatta tämä pitää paikkansa tänäkin päivänä. Mainitun puutteen olemassaolo tosin osittain selittyy sillä, että oikeusoppi-
neet ovat katsoneet tällä kysymyksellä olevan verraten vähän käytännön merkitystä.

Toisaalta on kuitenkin ilmeistä, että eri sopimuksiin sisältyvien velvoitteiden vertaileminen helpottuisi suuresti, mikäli kukin sopimus voitaisiin sijoittaa sille kuuluvalle paikalleen sopimusten yleisessä järjestelmässä. Kysymys eri tyyppisten valtiosopimusten luokittelusta ei täten suinkaan ole vailla käytännön merkitystä. Tarkasteltaessa aluksi käsiteltävän aiheen laajempaa asiayhteyttä lienee näin ollen paikallaan kosketella lyhyesti myös valtiosopimusten ryhmittelyissä tavallisimmin sovellettavia kriteerejä.

(1) Jo vanhastaan tunnettu jakoperuste on sopimuksen **oikeusvai-
kutus**, jonka perusteella kaikki sopimukset voidaan jakaa kahteen pääryhmään, oikeutta luoviin eli oikeussääntöjä sisältäviin sopimuksiin (Vereinbarung, law-making treaty) ja oikeustoimisopimuksiin (Vertrag, contractual treaty)²⁾ Tämä jako, kuten useat tutkijat ovat huomauttaneet, on teoreettisestikin kiistanalainen ja perustuu pelkästään tarkoi-

¹⁾ Erich, Rafael, Über Allianzen und Allianzverhältnisse nach heutigem Völkerrecht, Helsingfors 1907, s. 12.

²⁾ Ks. esim. Kaira, Kaarlo, Valtiosopimuksista, niiden tekemisestä ja oikeudellisesta vaikutuksesta, Helsinki 1929, s. 19.

tuksen mukaisuusyyhin. Niinpä mm Oppenheim toteaa, että kaikki sopimukset ovat periaatteessa oikeutta luovia, koska ne sisältävät osapuolia juridisesti velvoittavia säännöksiä.¹⁾

(2) **Sopimuspuolten lukumäärää** jakoperusteena käyttäen voidaan erottaa kaksipuolisia, monenkeskisiä ja yleissopimuksia. Yleissopimukset ovat luonnollisesti monenkeskisiä sopimuksia, mutta kun toisaalta on olemassa joukko sopimuksia, joiden allekirjoittajien luku on määrätyn, esim alueellisen perusteen mukaan rajoitettu, ovat yleissopimukset periaatteessa aiotut käsittämään koko kansainvälisen oikeusyhteisön.

(3) Yleisesti käytetty jakoperuste on sopimuksen **sisältö tai soveltamisala**, jonka perusteella sopimukset voidaan jakaa esim poliittisiin, hallinnollisiin, liikenne-, talous-, sosiaalisia, ihmisystävällisiä, kulttuuri-, oikeudellisia ym kysymyksiä säännöstäviin sopimuksiin.²⁾ Sopimuksen alaa tai sisältöä kriteerinä käytettäessä on katsottu poliittisten sopimusten sääntelevän valtion ulkonaisia valtasuhteita ja muiden sopimusten olevan tavallaan näiden valtasuhteiden ulkopuolella. Tällä perusteella on sopimukset jaettu kahteen pääryhmään a) poliittiset sopimukset ja b) taloudellisia, hallinnollisia, kulttuuri- jne kysymyksiä käsittelevät muut sopimukset. Jos kohta sopimuskäytäntö etenkin muiden kuin poliittisten sopimusten kohdalla on laajentunut siinä määrin, että niiden käsitteleminen yhtenä ryhmänä tuskin enää on täysin oikeutettua, lienee toisaalta kiistatonta katsoa poliittisten sopimusten muodostavan erittäin merkittävän valtiosopimusten alaryhmän. Poliittiset sopimukset, kuten Kelsen on huomauttanut, käsittelevät kysymyksiä, joita sopimuspuolet pitävät "elintärkeinä" tai koskettavat niiden "elintärkeitä etuja".³⁾

Edellisten lisäksi on olemassa myös muita valtiosopimusten luokitteluperusteita, joiden käyttöarvo on kuitenkin rajoitetumpi. Tällaisia ovat esim:

(4) **kestoajaksi**: määräajaksi tai rajoittamattomaksi ajaksi solmitut sopimukset,

¹⁾ Oppenheim, L — Lauterpacht, H, International Law I, 8th ed., London 1962, s. 872.

²⁾ Castrén, Erik, Suomen kansainvälinen oikeus, Porvoo 1959, s. 24.

³⁾ Kelsen, Hans, Principles of international law, New York 1966, s. 458.

(5) **liittymisehto:** avoimet sopimukset, joihin kolmannet osapuolet voivat rajoituksitta liittyä ja niiltä suljetut sopimukset,

(6) **julkisuusaste:** julkiset sopimukset, jotka ovat tarkoitettut kaikkien tietoon ja salaiset sopimukset, jotka ovat vain sen tehneiden tai muuten rajoitetun henkilöryhmän tiedossa.¹⁾

Kun tarkastelun kohteeksi on tässä yhteydessä valittu puolustus-sopimukseksi kutsuttava, määrätynlaisia sotilaallisia kysymyksiä säännöstävä sopimusryhmä, on valinta tapahtunut sopimuksen alaa kriteerinä käyttäen. Tässä suhteessa puolustussopimukset kuuluvat poliittisiin valtiosopimuksiin. Ne ovat osa valtioiden ulkonaisia valtasuhteita ja niiden elintärkeitä etuja säännöstävien valtiosopimusten kokonaisuudesta. Eri asteisten puolustussopimusten ohella tärkeitä poliittisia valtiosopimuksia ovat perinteellisesti olleet mm seuraavat:

- puolueettomuus-, hyökkäämättömyys-, suojele- ja takuusopimukset,
- aselepo- ja rauhansopimukset,
- sopimukset diplomaattisten suhteiden solmimisesta,
- aluekysymyksiä ja etupiirejä sääntelevät sopimukset,
- valtioiden välisiä yleisiä periaatteita, väkivallasta luopumista ja tulevia suhteita koskevat sopimukset,
- sopimukset aseistuksen rajoittamisesta ja valvonnasta, aseidenriisunnasta ja demilitarisoinnista.

Kuten edellä oleva luettelo osoittaa, poliittisiin sopimuksiin kuuluu myös muita sotilaallisia kysymyksiä koskettelevia valtiosopimuksia kuin puolustussopimukset. Ne muodostavat kuitenkin omat vakiintuneet sopimusryhmänsä eikä niitä siten voida lukea puolustussopimuksiin kuuluviksi. Puolustussopimuksia eivät myöskään ole sellaiset, sotilaallista yhteistoimintaa rauhan aikana sääntelevät erikoissopimukset kuten

- sotilasapua (talous-, materiaali- ja koulutusapu) koskevat sopimukset,
- tukikohtasopimukset ja
- vieraiden joukkojen oikeusasemaa koskevat sopimukset.

¹⁾ Vrt. Triska, Jan F — Robert M Slusser, *The theory, law and policy of Soviet treaties*, Stanford 1962, s. 47.

Kansainvälisen oikeuden tieteisoppi ei luo sanottavampaa valaistusta puolustussopimusten terminologiaan ja näiden luokittelun ongelmaan. Vanhempi kirjallisuus rajoittuu lähinnä liittosopimusten tarkasteluun eikä uudempaa sopimuskäytäntöä seuraavia kansainvälisoikeudellisia tutkimuksia juuri ole olemassa. Alan terminologian vakiintumattomuuden johdosta onkin paljon määritelmäkysymys, millaisia sotilaallisia määräyksiä sisältävät sopimukset on katsottava puolustussopimuksiksi. Nykyinen käytäntö näyttäisi kuitenkin puoltavan puolustussopimuksen käsitteen varaamista nimenomaan sotilaallisia avunantovelvoitteita sisältäville tai sitä sivuavaan yhteistoimintaan velvoittaville valtiosopimuksille. Puolustussopimuksiksi voidaan siten määritellä sellaiset suverenisten valtioiden valtiosopimukset, joiden tarkoituksena on valtiollisia, erityisesti sotilaallisia keinoja hyväkseen käyttäen pyrkiä saavuttamaan sopimuspuolten yhteiset päämäärät ja jotka aseellisen hyökkäyksen sattuessa tai uhatessa velvoittavat osapuolia yhteisen käyttäytymisen tarkoituksessa.

Puolustussopimukset sisältävät nk casus foederis -lausekkeen, joka ilmaisee täsmällisesti sopimusvelvoitteen voimaantulon edellytykset. Tavallisimmin nämä velvoitteet tulevat voimaan kolmannen valtion aiheuttaman hyökkäyksen tai sodanuhan sattuessa. Tällainen lauseke on ominainen juuri puheena olevalle sopimustyyppille. Näin ollen voitaisiin myös sanoa, että puolustussopimus on jokainen sellainen sopimus, jonka casus foederis -lauseke edellyttää yhteisiä toimenpiteitä hyökkäyksen tai hyökkäysuhan sattuessa.

Puolustussopimusten tarkastelun lähtökohta voi olla joko a) muodollinen tai b) toiminnallinen. Sopimusten muodollisessa tarkastelussa kiinnitetään huomiota sopimuksen oikeudelliseen sisältöön sekä sopimuspuolten oikeuksiin ja velvollisuuksiin sellaisena kuin ne itse sopimustekstistä ilmenevät. Puolustussopimusten toiminnallinen tarkastelu ei niinkään pitäydy sopimuksen sisällössä vaan kiinnittää päähuomion sen tulosten arvosteluun sopimuksen tarkoitusprien valossa. Toiminnallinen tarkastelu pystyy vastaamaan moniin sellaisiin kysymyksiin (esim millä tehokkuudella sopimus on täyttänyt sille asetetut päämäärät, kuinka hyvin tai huonosti sopimusorganisaatio toimii), joihin sopimustekstiin tukeutuva tarkastelu ei voi antaa vastausta. Sopimusten toiminnallisessa tarkastelussa joudutaan kuitenkin tutkimaan myös

tekijöitä, mm sopimusorganisaatiota, yhteiselimien toimintaa, taloudellisia, poliittisia ja sotilaallisia kysymyksiä, jotka eivät sellaisenaan ilmene kyseisestä sopimuksesta. Tällöin kansainvälisen oikeuden tutkimusote joudutaan syrjäyttämään ja puolustus-sopimusten toiminnallinen tarkastelu suorittamaan lähinnä kansainvälisen politiikan tai strategian tutkimusmenetelmin.

Kansainvälisen oikeuden normatiivisuudesta seuraa, että valtiosopimusten muodollinen, sisältöön pitäytyvä tarkastelutapa parhaiten vastaa sen luonnetta. Tältäkin kannalta huomio voidaan kiinnittää useampaan seikkaan. Näitä ovat mm (1) sopimuksen päämäärät, (2) casus feoderisin luonne, (3) allekirjoittajien täytettäväkseen ottaman velvoitteen 1 sitoumuksen laatu, (4) sopimusorganisaation laajuus ja (5) sopimuksen alueellinen ulottuvuus. Näistä tekijöistä erityisen keskeinen on kunkin sopimuksen sisältämän velvoituksen laatu, jonka perusteella puolustus-sopimukset on selvimmän erotettavissa muista poliittisista valtiosopimuksista. Samaten juuri sen nojalla on mahdollista tarkastella eri sopimuksille tunnusomaisia piirteitä ja tehdä vertailevia päätelmiä kyseisiin sopimussuhteisiin sisältyvien oikeusvelvoitteiden laajuudesta. Käsillä olevassa kirjoituksessa kiinnitetään erityistä huomiota kahteen tärkeimmäksi arvioituun velvoiteryhmään: a) avunantovelvoitteet ja b) neuvottelovelvoitteet.

Puolustus-sopimusten oikeudellisen sisällön erittelyssä ei poliittisia näkökohtia edellä todetusta huolimatta ole mahdollista eikä aiheellista tyystin sivuuttaa. Ne voidaan ottaa huomioon esim ryhmittämällä tarkasteltavat sopimukset poliittisia vyöhykkeitä tai alueita noudattaen. Alueellinen näkökulma on tärkeä, koska juuri siinä heijastuvat ne poliittiset realiteetit, jotka ovat olleet määrääviä nykyisten puolustus-sopimusten syntymiselle. Tällöin ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista seurata maantieteellistä jakoa vaan toisen maailmansodan jälkeistä kansainvälisepoliittista asetelmaa, jonka ilmentymiä useimmat sopimussuhteet ovat. Oman jaksonsa muodostavat täten (1) Yhdysvaltain ja (2) Länsi-Euroopan valtioiden sekä (3) Neuvostoliiton ja (4) muiden itä-Euroopan valtioiden sopimusjärjestelmät. Valtaosa nykyisin voimassa olevista puolustus-sopimuksista on tehty toisessa maailmansodassa suurvalloiksi nousseiden valtioiden kanssa. Suurvalloista riippumattomia

puolustussopimuksia on verraten vähän ja ne käsitellään lopuksi omana ryhmänään jaksossa (5) muut puolustussopimukset.¹⁾

II YHDYSVALTAIN SOPIMUSJÄRJESTELMÄ

Amerikan Yhdysvaltain puolustussopimusten verkko on sekä lukumääräisesti että alueellisesti laajempi kuin minkään muun valtion. Päätös osallistua toiseen maailmansotaan merkitsi maailmansotien välisenä aikana harjoitetun isolaatiopolitiikan perusteellista uudelleenarviointia ja johti Yhdysvallat laajamittaisiin sotatoimiin niin Euroopassa kuin Aasiassakin. Amerikkalaisen katsomuksen mukaan maailmansodan sen ulkopoliitikalle antama tärkein opetus oli, ettei Yhdysvallat oman turvallisuutensa nimessä voinut enää jättää samoin ajattelevia kansakuntia vihamielisten valtioiden vaaralle alttiiksi. Sodan aikana Neuvostoliittoa kohtaan tunnetun myötämielisyyden vaihtuminen sodan heikentämän Länsi-Euroopan turvallisuudesta tunnetuksi huoleksi Itä-Euroopan kansandemokratisoitumisen ja ns. kylmän sodan koittamisen myötä oli omiaan voimistamaan tätä vakaumusta. Ulkopoliitikan uusista lähtökohdista käsin Yhdysvallat etsi aktiivisesti liittolaisia sieltä, minne kommunismin vaikutusvalta ei vielä ollut ulottunut solmien vv. 1947—54 sopimussuhteet yhteensä 42 valtion kanssa.

A. AMERIKAN VALTIOIDEN VÄLINEN SOPIMUS KESKINAISESTA AVUNANNOSTA (RION SOPIMUS)

Yhdysvaltain pyrkimyksillä turvata ulkopuolisten valtioiden puutumattomuus Amerikan mantereen asioihin on aina Yhdysvaltain itenäisyyden ensi vuosikymmeniin juurensa juontavat perinteet. Yhdys-

¹⁾ Sopimuksia julkaisevista asiakirjakokoelmista mainittakoon: YK:n sopimussarja United Nations Treaty Series, International Legal Materials, Keesing's Contemporary Archives ja Europa Archiv. Suomen kielellä alan sopimuksia julkaistaan Sotatieteen laitoksen julkaisusarjassa Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja.

valtain presidentti Monroe lausui kongressille joulukuun 2. päivänä 1823 antamassaan selonteossa, että mitä tahansa Euroopan valtion yritystä tyrannisoida entisiä siirtomaitaan tai muutoin valvoa niiden kohtaloita pidettäisiin Yhdysvaltoihin kohdistuvana epäystävällisenä tekona. Tämä sittemmin Monroen opin nimellä tunnettu doktriini on säilynyt Yhdysvaltain ulkopoliittikan keskeisimpiin kuuluvana ohjenuorana näihin päiviin saakka. Se tuli myös hyväksytyksi maanosan muiden valtioiden keskuudessa saaden vahvistuksensa lukuisissa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen Amerikan valtioiden välisissä sopimuksissa, elimissä ja julistuksissa.¹⁾

Sopimus Amerikan valtioiden välisestä keskinäisestä avunannosta allekirjoitettiin Rio de Janeirossa 19 valtion välillä 2.9.1947. Sen johdannoissa allekirjoittajavaltiot vahvistavat tahtonsa pysyä yhdistettynä Amerikan valtioiden välisenä järjestelmänä, joka on sopusoinnussa YK:n päämäärien ja periaatteiden kanssa sekä toteavat solmimansa sopimuksen soveltuvan kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseen alueellisella pohjalla.

Rion sopimuksen 3. artikla määrittelee toimenpiteet hyökkäyksen sattuessa seuraavasti:

Korkeat Sopimuspuolet ovat yhtä mieltä siitä, että jokaisen valtion hyökkäystä Amerikan valtiota vastaan on pidettävä hyökkäyksenä kaikkia Amerikan valtioita vastaan, niin muodoin jokainen sanotuista sopimuspuolista sitoutuu antamaan apuaan hyökkäyksen torjumiseksi käyttäen hyväkseen Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 51. artiklassa tunnustettua luonnollista oikeutta erilliseen ja yhteiseen puolustautumiseen.

Hyökkäyksen kohteeksi joutuneen valtion tai valtioiden pyynnöstä jokainen sopimuspuoli on oikeutettu päättämään niistä välittömistä toimenpiteistä, joihin se voi yksityisesti ryhtyä edellisen kohdan velvoitusten täyttämiseksi, kunnes ulkoministereiden muodostama neuvottelualue tekee päätöksensä osapuolten yhteisistä toimenpiteistä.

Muista monenkeskisistä puolustussopimuksista Rion sopimus poikkeaa olennaisesti siinä, että se on tarkoitettu sovellettavaksi sekä sopimusvaltioiden ulkopuolelta kohdistuvissa hyökkäystepauksissa että

¹⁾ Treaties and alliances of the world: A survey of international treaties in force and Communities of states, Keesing's Publications, Bristol 1968, s. 104.

sopimuspuolten sisäisissä konflikteissa. Niinpä 8. artiklaan sisältyvä luettelo toimenpiteistä, joista neuvotteluelin voi päättää, on tarkoitettu aseellisen hyökkäyksen molempia päävaihtoehtoja varten. Tällaisina toimenpiteinä tulevat kyseeseen diplomaattiedustustojen päälliköiden kotiinkutsuminen, diplomaattisuhteiden katkaiseminen, konsulisuhteiden katkaiseminen, osittainen tai täydellinen taloussuhteiden tai rautatie-, meri-, ilmaliikenteen, posti-, lennätin-, puhelin- ja radiopuhelin- tai radiolennätinyhteyksien katkaiseminen, sekä aseellisen voiman käyttö. Näitä toimenpiteitä koskevat päätökset sitovat kaikkia sopimusvaltioita sillä poikkeuksella, ettei mitään valtiota vaadita käyttämään aseellista voimaa vastoin tahtoaan.

Rion sopimus sisältää varsin yksityiskohtaisen hyökkäyskäsitteen määritelmän. Niiden toimien lisäksi, jotka neuvotteluelin saattaa katsoa hyökkäyksiksi on sellaisina joka tapauksessa pidettävä seuraavia:

a) jonkin maan provosoimaton aseellinen hyökkäys toisen maan aluetta, kansaa, tai sen maa-, meri- tahi ilmavoimia vastaan,

b) valtion aseellisten voimien amerikkalaisen valtion alueelle suoritama maahantunkeutuminen ylittämällä sopimukseen, tuomioistuinmenettelyyn tai välitysoikeuden päätökseen perustuvat rajat tai tällaisten rajojen puuttuessa invaasio, joka vaikuttaa toisen valtion tehokkaan lainkäyttövallan alaisena olevaan alueeseen.

Sopimuksen alueellinen ulottuvuus on poikkeuksellisen laaja. Soveltamisalueena ei näet ole ainoastaan allekirjoittajavaltioiden alue vaan koko Amerikan manner allekirjoittajiin kuulumattoman Kanadan alue mukaan luettuna. Grönlanti kuuluu niin ikään pohjoisnavalta etelänavalle ulottuvaan sopimusvyöhykkeeseen. 4. artiklan määrittelemän vastuualueen lisäksi sopimus edellyttää 3. artiklassaan toimintaa aseellisen hyökkäyksen sattuessa "amerikkalaisen valtion alueella" käsittäen täten myös Yhdysvaltain omistuksessa Amerikan mantereen ulkopuolella olevat alueet. 6. artiklaan on vielä sisällytetty neuvotteluvollisuus rauhan ja turvallisuuden palauttamiseksi siinä tapauksessa, että jonkin Amerikan valtion alueellinen loukkaamattomuus, suvereenisuus tai poliittinen riippumattomuus on uhattuna jo mainittujen alueiden ulkopuolella tapahtuneen hyökkäyksen seurauksena.

B. POHJOIS-ATLANTIN SOPIMUS

Brysselin sopimuksen tultua solmituksi maaliskuussa 1948 Englannin, Ranskan, Belgian, Alankomaiden ja Luxemburgin välillä kävi pian ilmeiseksi, etteivät sen allekirjoittajat pitäneet sopimuksen avulla aikaansaatua yhteistyötä riittävänä vastapainona Neuvostoliiton hallitsemalle ja jo monin keskinäisin avunantosopimuksin vahvistetulle Itä-Euroopan poliittis-sotilaalliselle ryhmittymälle. Yhdysvalloilta ei puolestaan puuttunut tahtoa avustaa Euroopan valtioita myöskin sotilaallisesti, olihan se jo sitoutunut siihen poliittisesti Trumanin opissa ja taloudellisesti Marshall-avun muodossa. Huomattava määrä Yhdysvaltain joukkoja oli sitäpaitsi yhä Euroopassa. Ns Vandenbergin kollektiivista turvallisuutta koskeneen päätöslauselman tultua hyväksytyksi Yhdysvaltain senaatissa 11. 6. 1948 alkoivat alustavat neuvottelut Washingtonissa Yhdysvaltain, Kanadan ja Länsi-Euroopan Unionin maiden kesken. Ne päättyivät syyskuussa hallituksille jätettyyn raporttiin. Hallitusten suhtauduttua myönteisesti valmistelutyön tuloksiin Brysselin sopimuksen neuvoa-antava neuvosto ilmoitti lokakuun lopulla 1948 täydellisen yksimielisyyden periaatteessa vallitsevan Pohjois-Atlantin alueen puolustussopimusta koskevassa kysymyksessä.

Sopimusteksti julkaistiin 18. 3. 1949. Jo sitä ennen Brysselin sopimuksen osapuolet, Yhdysvallat ja Kanada, olivat virallisesti osoittaneet Tanskalle, Islannille, Norjalle ja Portugalille kutsun liittyä sopimukseen. Sopimus allekirjoitettiin 4. 4. 1949 Washingtonissa ja se astui voimaan saman vuoden elokuun 29. päivänä. Alkuperäisten 12 allekirjoittajavaltion lisäksi on sopimukseen sittemmin kutsuttu liittymään Kreikka ja Turkki, jotka tulivat jäseniksi 18. 2. 1952 sekä Saksan Liittotasavalta, joka yhtyi sopimukseen 9. 5. 1955.¹⁾

Pohjois-Atlantin sopimuksen johdannossa osapuolet tuovat julki uskonsa YK:n peruskirjan päämääriin ja periaatteisiin sekä tahtonsa

¹⁾ NATO: Facts and figures, NATO Information Service, Brussels 1969, ss. 21—22.

NATO = North Atlantic Treaty Organization, Pohjois-Atlantin Sopimusjärjestö, joka käsittää sopimuksen soveltamisen edellyttämät organisaation ja elimet.

elää rauhassa kaikkien kansojen kanssa. Sopimuksen yleisiksi päämääriksi on asetettu turvata sen solmineiden kansojen vapaus, yhteinen perintö ja sivistys, jotka perustuvat demokratian, yksilön vapauden ja lain kunnioittamisen periaatteille. Sopimuspuolet pyrkivät edistämään tasapainoa ja hyvinvointia Pohjois-Atlantin alueella ja ovat päättäneet yhdistää ponnistuksensa yhteiseen puolustautumiseen sekä rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseen.

Sopimuksen tärkeimmät, osapuolten toimintaa hyökkäyksen sattuessa säätelevät velvoitteet on sisällytetty 5. artiklaan:

Sopimuspuolet ovat yhtä mieltä siitä, että aseellinen hyökkäys yhtä tai useampaa sopimuspuolta vastaan Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa katsotaan hyökkäykseksi niitä kaikkia vastaan ja sopivat niin ollen siitä, että tällaisen hyökkäyksen sattuessa jokainen niistä, käyttäen Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 51. artiklan mukaista oikeutta erilliseen tai yhteiseen puolustautumiseen, antaa tällaisen hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle sopimuspuolelle tai sopimuspuolille apuaan ryhtymällä viipymättä oma-kohtaisesti ja yhteistoiminnassa muiden sopimuspuolten kanssa tarpeelliseksi katsomiinsa toimenpiteisiin, aseellisen voiman käyttö mukaan lukien, turvallisuuden palauttamiseksi ja ylläpitämiseksi Pohjois-Atlantin alueella.

Avunanto hyökkäyksen sattuessa on siis sopimuksen mukaan automaattinen. Jokainen sopimusvaltio on tässä tilanteessa oikeutettu ryhtymään mihin tahansa tarpeellisiksi katsomiinsa toimenpiteisiin — säännös, joka sallii erityyppisen avun antamisen eri sopimusvaltioiden taholta. 5. artikla määrää vielä, että hyökkäyksestä ja toimenpiteistä, joihin sen seurauksena on ryhdytty, on viipymättä ilmoitettava YK:n turvallisuusneuvostolle. Aseelliset toimenpiteet sitoudutaan lakkauttamaan heti, kun turvallisuusneuvosto on aloittanut sille kuuluvien velvoitusten toteuttamisen.

Artiklassa 6. määritellään alue, jonka sisällä 5. artiklan säännöksiä voidaan soveltaa. Sen mukaisesti 5. artiklan tarkoittamaksi aseelliseksi hyökkäykseksi katsotaan aseellinen hyökkäys:

(i) jokaisen sopimuspuolen aluetta vastaan Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa, Ranskan Algerian departementeissa ¹⁾, Turkin alueella ²⁾

¹⁾ NATO:n neuvosto totesi 16. 1. 1963, että sopimuksen Ranskan entisiä Algerian departementteja koskevat osat olivat tulleet pätemättömiksi Algerian itsenäistyttyä 3. 7. 1962.

²⁾ Muutettu tähän muotoon Turkin liityttyä sopimukseen.

tai sopimuspuolten lainkäyttövallassa Pohjois-Atlantin alueella Kravun kääntöpiirin pohjoispuolella olevilla saarilla;

(ii) sopimuspuolten joukkoja, aluksia tai lentokoneita vastaan näillä alueilla tai niiden yläpuolella tahi millä tahansa muulla alueella Euroopassa, jossa jonkin sopimuspuolen miehitysjoukot olivat sijoitettuina sopimuksen voimaantulon päivänä tai Välimerellä tai Kravun kääntöpiirin pohjoispuolella sijaitsevalla Pohjois-Atlantin alueella.

Osapuolten välisestä neuvotteluvollisuudesta säädetään sopimuksen 4. artiklassa seuraavasti: "Osapuolet neuvottelevat keskenään, jos jokin niistä katsoo minkä tahansa sopimuspuolen alueellisen koskemattomuuden, poliittisen riippumattomuuden tai turvallisuuden olevan uhattuna". Neuvotteluvollisuus on siis määritelty varsin väljästi ja sallii neuvottelujen yksipuolisen käynnistämisen myös ilman aseellisen hyökkäyksen välitöntä uhkaa.

Sopimuksen 12. artiklassa säädetty neuvotteluvollisuus sopimuksen tarkistamiseksi astuu voimaan, jos jokin sopimuspuoli sitä pyytää, kun kymmenen vuotta on kulunut sopimuksen voimaantulosta. Tällöin on otettava huomioon Pohjois-Atlantin alueella kyseisenä ajankohtana vaikuttavat tekijät samoin kuin YK:n peruskirjan tarkoittamat yleismaailmalliset ja alueelliset järjestelyt kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. 12. artiklan mukaista oikeuttaan ei mikään sopimuspuoli ole toistaiseksi käyttänyt hyväksi.

Muista sopimusmääräyksistä tärkeimmät ja NATO:n laajan organisaation perustana olevat säännökset sisältyvät sopimuksen 9. artiklaan. Sen mukaan sopimuspuolet perustavat neuvoston, jossa niistä jokainen on edustettuna, käsittelemään sopimuksen soveltamista koskevia kysymyksiä. Neuvoston tulee olla organisoitu siten, että se voi kokoontua viipymättä milloin tahansa. Neuvosto voi muodostaa tarpeelliseksi osoittautuvia apuelimiä, erityisesti sen tuli välittömästi perustaa puolustusasioiden komitea. Juuri 9. artikla muodostaakin neuvoston perustamien erityiskomiteoiden, sihteeristön, sotilaallisten esikuntien sekä eri sotilas- ja siviilivirastojen oikeudellisen perustan.¹⁾

Pohjois-Atlantin sopimus on ns ryhmäsopimus, joka ei ole avoimena muille valtioille. Sopimuspuolet voivat kuitenkin yksimielisellä suostu-

¹⁾ NATO: Facts and figures, s. 25.

muksella kehottaa jokaista Euroopan valtiota, joka voi edistää sen periaatteita, liittymään sopimukseen (10.art). Kreikan, Turkin ja Länsi-Saksan liittyminen sopimukseen tapahtui juuri tällaisen, alustavien neuvottelujen jälkeen muodollisesti esitetyn kutsun perusteella. Että Neuvostoliitto ja muut itäryhmän maat eivät tule kyseeseen Atlantin liiton jäsenmaina kävi ilmi NATO:n ottamatta edes käsiteltäväksi Neuvostoliiton maaliskuussa 1954 tekemää ehdotusta päästä järjestön jäseneksi.

Sopimus on solmittu rajoittamattomaksi ajaksi, mutta sen oltua voimassa 20 vuotta sopimuspuoli voi lakata olemasta siinä osallisena vuoden kuluttua Yhdysvaltain hallitukselle jätetystä irtisanomisilmoituksesta. Toistaiseksi yksikään allekirjoittajavaltio ei ole ilmoittanut vetäytyvänsä sopimuksesta.

C. AUSTRALIAN, UUDEN SEELANNIN JA YHDYSVALTAIN TURVALLISUUSSOPIMUS (ANZUS)

Pohjois-Atlantin sopimuksen valmisteluvaiheessa esitettiin Australian taholta lokakuussa 1948 ajatus myös Tyynen meren valtioiden turvallisuusliitosta. Tuona ajankohtana Yhdysvallat katsoi kuitenkin Euroopan suunnan vaativan enemmän huomiota ja kuten silloinen ulkoministeri Dean Acheson totesi, Yhdysvallat ei pitänyt Tyynen meren valtioiden puolustussopimusta mahdollisena ennen kuin Aasian sisäiset ristiriitaisuudet olisi selvitetty.¹⁾ Aasian tapahtumat vuonna 1950, eritoten Yhdysvaltain joutuminen Korean sotaan, saivat sen kuitenkin tarkistamaan kantansa. Huhtikuussa 1951 presidentti Truman ilmoittikin hyväksyvänsä Australian ja Uuden Seelannin ehdotuksen näiden kolmen valtion välisen puolustussopimuksen solmimisesta.²⁾

Tyynen meren turvallisuussopimus allekirjoitettiin San Franciscossa 1.9.1951. Sen osapuolet ilmaisevat uskonsa YK:n peruskirjan päämääriin ja periaatteisiin, vakuuttavat tahtovansa elää rauhassa kaikkien

¹⁾ *Military Alliances 1947—57: A Brief Study*, Lok Sakhba Secretariat, New Delhi 1957, s. 7.

²⁾ *Treaties and alliances of the world*, s. 138.

kansojen ja hallitusten kanssa ja haluavansa lujittaa rauhaa Tyynen meren alueella. Voidakseen tehokkaammin saavuttaa sopimuksen päämäärät osapuolet lupautuvat kehittämään erillistä ja yhteistä kykyään aseellisen hyökkäyksen vastustamiseksi. Toimenpiteistä hyökkäyksen sattuessa säädetään 4. artiklassa, jossa osapuolet katsovat, että aseellinen hyökkäys Tyynen meren alueella jokaista sopimusvaltiota vastaan olisi vaaraksi sen omalle rauhalle ja turvallisuudelle ja julistavat, että ne tulisivat toimimaan yhteisen vaaran kohtaamiseksi valtiosääntöjensä määräämässä järjestyksessä. Mainitun säännöksen soveltamista edellyttäväksi tilanteeksi 5. artikla määrittää aseellisen hyökkäyksen jokaisen sopimuspuolen aluetta vastaan, sen tuomiovallassa Tyynellä valtamerellä olevaa saarta vastaan tai sen aseellisia voimia, aluksia tai lentokoneita vastaan Tyynellä valtamerellä.

ANZUS-sopimuksen neuvotteluvelvollisuus on määritelty sangen väljästi ja astuu voimaan jonkin sopimuspuolen katsoessa minkä tahansa sopimuspuolen alueellisen koskemattomuuden, poliittisen riippumattomuuden tai turvallisuuden olevan uhattuna Tyynen meren alueella. Neuvotteluelimenä toimii ulkoministereiden tai heidän sijaistensa muodostama neuvosto. Tyynen meren alueen laajemman turvallisuusjärjestelmän sekä YK:n tehokkaampien rauhanturvaamiskeinojen puuttuessa neuvosto oikeutetaan ylläpitämään neuvottelukosketusta Tyynen meren valtioihin ja alueellisiin järjestöihin sopimuksen päämäärien ja alueen turvallisuuden edistämiseksi.

D. KAAKKOIS-AASIAN KOLLEKTIIVINEN TURVALLISUUS-SOPIMUS (SEATO)

Ranskan aseman Indokiinan sodassa heikentyessä kesällä 1954 Yhdysvallat katsoi, että Ranskan olisi edessä olevassa Geneven konferenssissa ollut hyväksyttävä ratkaisu, joka olisi jättänyt Aasian kommunistiset valtiot dominoivaan asemaan. Näiden arvioitiin edelleen voivan muodostaa uhan Filippiinien, Australian ja Uuden Seelannin turvallisuudelle — maille, joiden kanssa Yhdysvallat jo oli solminut puolustus-sopimukset. Maaliskuun 29. päivänä Yhdysvaltain ulkoministeri Dulles suositteli yhteistä toimintaa mainitun vaaran torjumiseksi. Yhteisym-

määräykseen Kaakkois-Aasian turvallisuussopimuksen solmimismahdollisuuden tutkimisesta päästiin Englannin ja Ranskan kanssa huhtikuussa 1954 ja samanaikaisesti Australia, Uusi-Seelanti ja Filippiinit ilmaisivat halukkuutensa osallistua sopimusneuvotteluihin. Sopimusta valmisteltiin Washingtonissa kesällä 1954, mutta vasta Geneven konferenssin päätyttyä heinäkuun 21. päivänä osoitettiin asiasta kiinnostuneille valtioille kutsu kokoontua Manilaan, jossa Kaakkois-Aasian kollektiivinen puolustus sopimus allekirjoitettiin 8.9.1954 em valtioiden, Pakistanin ja Thaimaan välillä.¹⁾ Pakistan, joka viime vuosina on osallistunut SEATO:n toimintaan vain tarkkailijana, ilmoitti heinäkuussa 1972 eronneensa järjestön jäsenyydestä.

SEATO-sopimuksen kaksi ensimmäistä artiklaa sopimuspuolten välisten kiistojen rauhanomaisesta ratkaisemisesta ja yhteistoiminnasta puolustuskyvyn kehittämisessä muistuttavat likeisesti ANZUS-sopimuksen vastaavia säännöksiä. Kun ANZUS-sopimus kuitenkin mainitsee vain kyvyn vastustaa aseistettua hyökkäystä, SEATO-sopimus toteaa tarpeen ehkäistä ja vastustaa myös ulkoapäin suuntautuvaa subversiivista toimintaa. Alueelle ominainen kumouksellinen sota on siten sisällytetty sopimuksen sovellutuspiiriin.

Sopimuksen tärkeimmät avunantoa ja neuvottelevollisuutta koskevat säännökset on sisällytetty sen 4. artiklaan:

1. Jokainen sopimuspuoli tunnustaa, että aggressio aseellisen hyökkäyksen keinoin sopimusalueella jokaista sopimuspuolta vastaan tai jokaista sellaista aluetta vastaan, jonka sopimuspuolet tästedes yksimielisesti osoittavat, olisi vaaraksi sen omalle rauhalle ja turvallisuudelle ja sopii siitä, että se tulee tässä tapauksessa toimimaan yhteisen vaaran torjumiseksi valtiosääntönsä määräämässä järjestyksessä. Tämän kohdan perusteella toteutetut toimenpiteet on viipymättä ilmoitettava Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvostolle.

2. Jos jokin sopimuspuoli katsoo jonkin sopimuspuolen tai alueen, sen mukaan kuin tämän artiklan 1. kohdan määräyksiä siihen kulloinkin sovelletaan, alueellisen loukkaamattomuuden tai koskemattomuuden tai suvereniteetin tai poliittisen riippumattomuuden sopimusalueella olevan uhattuna jonkin muun tosiasian tai tilanteen johdosta, joka saattaisi vaarantaa alueen rauhaa, sopimuspuolet neuvottelevat viipymättä sopiakseen toimenpiteistä, joihin on ryhdyttävä yhteiseksi puolustautumiseksi.

¹⁾ Leicester C Webb, Australia and SEATO, teoksessa Georg Modelski (ed), SEATO: Six studies, Melbourne 1962, ss. 58—65.

Manilan sopimus ei sisällä esim NATO-sopimuksen kaltaista ilmaisuja, että hyökkäys yhtä vastaan on hyökkäys kaikkia vastaan katsoen vain olevan vaaraksi sopimuspuolten rauhalle ja turvallisuudelle — sanamuoto, joka itse asiassa ei velvoita konkreettisen avun toimitamiseen. Samoin puuttuu maininta aseellisesta voimasta hyökkäyksen vastustamisen mahdollisena keinona. Manilan sopimus ei myöskään viittaa yhteisiin toimenpiteisiin tässä tapauksessa, vaikka 4. artiklan sanamuoto ei suljakaan pois sellaista toimintaa.

Em artiklan 1.kohtaan on sisällytetty mahdollisuus ulottaa sopimuksen vaikutus myös varsinaisten allekirjoittajavaltioiden ulkopuolisille alueille. Tällainen säännös, jolla ei ole vastinetta muissa puolustussojimuksissa, katsottiin välttämättömäksi, koska sopimuksen edut tahdottiin turvata myös erälle sitoutumattomille valtioille, joiden ulkopoliittinen asema ja sijainti Kiinan välittömässä maantieteellisessä läheisyydessä ei olisi sallinut sopimuksen allekirjoittamista.

Päätös Kambodshan, Laosin ja Vietnamin sisällyttämisestä sopimuksen puitteisiin sen 4. artiklan mukaisesti tehtiin sopimuksen allekirjoittamispäivänä yksimielisesti hyväksytyllä lisäpöytäkirjalla. Laos kielletty alun pitäen SEATO:n suojeluksesta ja vaikka Kambodsha aluksi hyväksyikin lisäpöytäkirjan, on sekin sittemmin ilmaissut kielteisen kantansa. Manilan lisäpöytäkirja on joka tapauksessa poikkeuksellinen järjestely, joka suo Kambodshalle, Laosille ja Vietnamille oikeuden halutessaan vedota SEATO-valtioiden apuun asettamatta niille mitään vastavuoroisia velvoitteita.¹⁾ Vielä on huomattava, että toimintaan protokollavaltioiden alueilla voidaan ryhtyä vain asianomaisen hallituksen kutsusta tai suostumuksella.²⁾

¹⁾ Modelski, Georg, *The Asian states' participation in SEATO*, Modelski, mt s. 153.

²⁾ SEATO:n neuvosto ei ole koskaan tehnyt muodollista päätöstä Yhdysvaltain, Australian, Uuden Seelannin ja Thaimaan asevoimien osallistumisesta Vietnamin sotaan. Nämä valtiot ovat kuitenkin pitäneet toimintaansa SEATO-sopimuksen velvoituksiin perustuvana. Yhdysvallat on lisäksi katsonut, että antaessaan apua Etelä-Vietnamille se on osallisena YK:n peruskirjan 51.artiklan mukaisessa kollektiivisessa puolustustoimessa. Kun puolustautumisohjeus peruskirjan mukaan on "luonnollinen", ei mainittu artikla Yhdysvaltain perustelujen mukaan rajoitu vain YK:n jäsenvaltioihin. O'Connel, D.P., *International law I*, 2nd ed., London 1970, s. 320.

SEATO-sopimuksen soveltamiselle on käytännössä jouduttu etsimään laajoja juridisia perusteluita, koska itse sopimukseen sisältyy eräitä sopimusvaltioiden harkintavapautta lisääviä piirteitä. Eräs tällainen on säännös sopimuspuolten toiminnasta "valtiosääntönsä määrittämässä järjestyksessä". Tällä tahdotaan tähdentää, että avunantoon ei ole sitouduttu ehdoitta, vaan se toteutetaan vain siinä tapauksessa, että tästä saadaan aikaan päätös valtiosäännön mukaan ulkopoliitikasta vastaavissa elimissä. Samansuuntaisesti rajoittava vaikutus on Yhdysvaltain varausluontoisella lausumalla, jonka mukaan se katsoo 4. artiklan 1. kohdan velvoittavan itseään vain kommunistien hyökkäyksen sattuessa, mutta vakuuttaa, että muunlaisen hyökkäyksen sattuessa se tulee neuvottelemaan mainitun artiklan 2. kohdan mukaisesti. Tämän lausuman tarkoituksena oli tuoda julki Yhdysvaltain haluttomuus tulla sopimuksen nojalla vedetyksi mukaan alueen sisäisiin konflikteihin, vaikka se ilmaisikin halunsa neuvotella myös ei-kommunistisen hyökkäyksen sattuessa.¹⁾

E. YHDYSVALTAIN KAHDENKESKISET PUOLUSTUS-SOPIMUKSET

1. Keskinäinen puolustussopimus Amerikan Yhdysvaltain ja Filippiinien välillä

Yhdysvaltain tehdessä aloitteen rauhansopimuksen solmimisesta Japanin kanssa eräät Japanin hyökkäyksen kohteeksi joutuneet valtiot ilmaisivat olevansa haluttomia allekirjoittamaan sitä, elleivät ne saisi takeita Yhdysvaltain tuesta Japanin hyökkäyksen mahdollisesti uusiutuessa. Haihduttaakseen epäluuloja ja varmistaakseen Filippiinien liittymisen Japanin rauhansopimukseen Yhdysvallat solmi tämän kanssa keskinäisen puolustussopimuksen Washingtonissa elokuun 30. päivänä 1951.²⁾

¹⁾ Lawson, Ruth, International regional organizations: Constitutional foundations, New York 1962, ss. 276—277.

²⁾ Sokol, A. E., Western mutual defense pacts in the Pacific-Asian region, NATO's Fifteen Nations Vol. 10, No. 4, August-September 1965, s. 33.

Saavuttaakseen tehokkaammin sopimuksen päämäärät (mm rauhan ja turvallisuuden säilyttäminen Tyynen meren alueella) sopimuspuolet ovat sitoutuneet erikseen ja yhdessä, omatoimisuuden ja keskinäisen avunannon keinoin, ylläpitämään ja kehittämään erillistä ja yhteistä kykyään vastustaa aseellista hyökkäystä. Alueen monenkeskisten sopimusten tavoin osapuolet pitävät aseellista hyökkäystä vaarana omalle turvallisuudelleen ja toimivat yhteisen vaaran kohtaamiseksi valtiosääntönsä edellyttämällä tavalla. Tätä säännöstä sovelletaan aseellisen hyökkäyksen kohdistuessa jomman kumman sopimuspuolen varsinaista aluetta tai sen tuomiovallassa Tyynellä merellä olevia saaria, sopimuspuolen siellä olevia aseellisia voimia, aluksia tai lentokoneita vastaan.

Neuvotteluvollisuudesta on sovittu, että Yhdysvallat ja Filippiinit tulevat ulkoministereidensä tai heidän sijaistensa välityksellä aika ajoin neuvottelemaan sopimuksen soveltamiseksi samaten kuin aina, kun jomman kumman alueellisen kokemattomuuden, poliittisen riippumattomuuden tai turvallisuuden Tyynen meren alueella katsotaan olevan ulkoisen hyökkäyksen uhkaama.

2. Sopimus keskinäisestä yhteistoiminnasta ja turvallisuudesta Amerikan Yhdysvaltain ja Japanin välillä

Tappiollisen sodan ja sitä seuranneen miehityksen tuloksena Japani oli täydellisesti riisuttu aseista ja demilitarisoitu. Sen uudessa, amerikkalaisten laatimassa valtiosäännössä kiellettiin sota suvereenisena oikeutena sekä väkivallan käyttö kansainvälisten kiistakysymysten selvittämiseksi. Japani ei myöskään saanut pitää yllä maa-, meri- tai ilmapuolia.

Kansallismielisten tappio ja Kiinan julistautuminen kansantasavaltaiseksi syksyllä 1949 sai aikaan muutoksen Yhdysvaltain suhtautumisessa Japaniin, joka tästedes nähtiin "vapaan maailman" tärkeänä linkkinä kommunistien oletettua ekspansiota vastaan. Tämän uudelleenarvioinnin merkittävin seuraus oli Japanin kanssa 8.9.1951 San Franciscossa solmittu rauhansopimus. Samana päivänä Yhdysvaltain ja Japanin välillä allekirjoitetulla turvallisuussopimuksella Yhdysvallat sai oikeuden pitää Japanissa asevoimia maan turvallisuuden varmistamiseksi "ulkoapäin suuntautuvaa aseellista hyökkäystä vastaan, mu-

kaan luettuna Japanin hallituksen nimenomaisesta pyynnöstä annettava apu sellaisten Japanin sisäisten mellakoiden ja levottomuuksien tukahduttamiseksi, jotka ovat syntyneet ulkopuolisen valtion tai valtioiden kiihotuksen tai intervention seurauksena".¹⁾)

Vuonna 1960 Yhdysvallat ja Japani solmivat uuden sopimuksen keskinäisestä yhteistyöstä ja turvallisuudesta, johon liittyvällä erillissopimuksella amerikkalaisten joukkojen oikeuksia entisestään supistettiin. Suostuessaan v. 1970 pitämään turvallisuussopimuksen edelleen voimassa yhden vuoden irtisanomisoikeudella Japani sai jälleen uusia lisämyönnytyksiä, mm lupauksen Okinawan saaren palauttamisesta Japanin hallintaan vuoden 1972 kuluessa.

Yhteistyö- ja turvallisuussopimus muistuttaa monessa suhteessa Yhdysvaltain muita Aasian valtioiden kanssa solmimia sopimuksia. Niinpä siinä on sovittu yleisestä yhteistoimintavelvoitteesta molempien osapuolten puolustuskyvyn kehittämiseksi. Japanin valtiosäännön asevoimia koskevat rajoitukset huomioon ottaen tämän tulee kuitenkin tapahtua asianomaisten maiden valtiosääntöjen puitteissa. Neuvotteluvollisuus koskee sopimuksen yleistä soveltamista samoin kuin jomman kumman osapuolen pyynnöstä tilannetta, jossa joko Japanin turvallisuuden tai Kaukoidän kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden tode-taan olevan uhattuna.

Merkittävä poikkeus alueen muihin sopimuksiin verrattuna on sotilaallisen avunantovelvoitteen rajoittaminen vain Japanin alueella sopimuspuolia vastaan kohdistuvaan hyökkäykseen: "Kumpikin sopimuspuoli tunnustaa, että aseellinen hyökkäys jompaa kumpaa sopimuspuolta vastaan Japanin hallinnassa olevilla alueilla olisi vaaraksi sen omalle rauhalle ja turvallisuudelle ja selittää, että se tulisi toimimaan yhteisen vaaran torjumiseksi valtiosääntönsä määräysten ja menettelytapojen mukaisesti" (5. art). Japani ei täten ole puolustusvastuussa eikä se ole sitoutunut yhteistoimintaan aseellisen hyökkäyksen sattuessa Yhdysvaltain maaperää ja muita alueita vastaan Japanin ulkopuolella. Keskinäisten velvoitusten puuttuessa sopimus poikkeaa huomattavasti Yhdysvaltain Filippiinien, Etelä-Korean ja Formosan kanssa solmimista puolustussopimuksista.

¹⁾ Sokol, mk, s. 30.

Yhdysvalloilla on oikeus pitää Japanissa maa-, meri- ja ilmavoimiensa yksiköitä, joiden tarkempi asema on määritelty eri sopimuksella. Turvallisuussopimuksen allekirjoitustilaisuudessa vaihdetuilla nooteilla on lisäksi edellytetty, että amerikkalaisten joukkojen käyttämisestä muuhun kuin 5. artiklan määrittämään (Japanin yhteisen puolustamisen) tarkoitukseen on neuvoteltava ennakoita Japanin hallituksen kanssa.

3. Keskinäinen puolustussopimus Amerikan Yhdysvaltain ja Korean Tasavallan välillä

Yhdysvaltain ja Korean Tasavallan välillä lokakuun 1. päivänä 1953 allekirjoitettu keskinäinen puolustussopimus oli johdonmukainen jatko Etelä-Korean hallituksen koko Korean sodan ajan saamalle tuelle. Aseleposopimuksen tultua allekirjoitetuksi kesällä 1953 ja poliittisen tilanteen lukiuduttua Yhdysvallat ja Etelä-Korea tahtoivat osoittaa, että ne myös vastaisen tarpeen vaatiessa olisivat valmiit sotilaalliseen yhteistoimintaan. Sopimuksella oli siten selvä ennakoita ehkäisevä tarkoituksensa, mikä todetaan myös sen 2. artiklassa.

Yhdysvaltain pyrkimys pidätellä Etelä-Korean hallitusta toteuttamasta silloisia uhkauksiaan yhdistää Korea voimakeinoin on saanut avunantoa koskevassa 3.artiklassa seuraavan sopimuksen sovellutusalaan rajoittavan sanamuodon: "Kumpikin sopimuspuoli tunnustaa, että aseellinen hyökkäys Tyynen meren alueella jompaa kumpaa sopimuspuolta vastaan alueilla, jotka nyt ovat asianomaisten hallinnollisessa valvonnassa tai jotka toinen sopimuspuoli tästedes tunnustaa laillisesti saateksi toisen sopimuspuolen hallinnolliseen valvontaan, olisi vaaraksi sen omalle rauhalle ja turvallisuudelle sekä julistaa, että se tulisi toimimaan yhteisen vaaran kohtaamiseksi valtiosääntönsä mukaisessa järjestyksessä."

Kuten Japanin ja Formosan sopimukset, myös Etelä-Korean sopimus sallii Yhdysvalloille oikeuden pitää sopimuskumppaninsa alueella maa-, meri- ja ilmavoimiensa yksiköitä. Neuvotteluvelvollisuus syntyy sopimuspuolen katsoessa jomman kumman poliittisen riippumattomuuden tai turvallisuuden olevan ulkoisen aseellisen hyökkäyksen uhkaaman.

4. Keskinäinen puolustusopimus Amerikan Yhdysvaltain ja Kiinan Tasavallan välillä

Korean sodan sytymisellä oli kauaskantoiset seuraukset myös Yhdysvaltain suhtautumiselle Formosan kysymykseen. Estääkseen Kiinan Kansantasavaltaa käyttämästä Korean selkkausta hyväkseen Formosan palauttamiseksi hallintaansa Yhdysvallat antoi Tshiang Kai-shekin hallitukselle runsasta talous- ja sotilasapua sen asevoimien jälleenaseistamiseksi. Formosaa pidettiin siitä lähtien osana kommunismin vaikutusvallan kasvua ehkäisevää Yhdysvaltain politiikkaa. Etelä-Korean esimerkin mukaisen keskinäisen puolustusopimuksen solmiminen joulukuun 2. päivänä 1954 merkitsi siten tosiasiallisen velvoituksen muodollista vahvistamista.

Sopimus sisältää tavanomaisen maininnan aseellisen hyökkäyksen torjumisesta sopimuspuolten valtiosääntöjen mukaisesti. Soveltamisalue rajoitetaan Kiinan Tasavallan osalta Taiwaniin ja Pescadorin saariryhmään ja Yhdysvaltain osalta sen tuomiovallan alaisiin läntisen Tyynen meren saarialueisiin. Osapuolten yhteinen puolustusvastuu ei siten ulotu Formosan valvonnassa manner-Kiinan rannikolla oleviin saariin, vaikka Formosan hallitus pitääkin eräitä näistä, kuten Quemoin ja Matsun saariryhmiä tärkeinä oman puolustuksensa eteentyönnettynä tukikohtina.

Sopimuksen yleinen yhteistoimintavelvoite osapuolten puolustuskyvyn yhteiseksi kehittämiseksi koskee tässä sopimuksessa SEATO-sopimuksen tavoin paitsi aseellista hyökkäystä yleensä, myös ulkoapäin suunnattuja "kommunistien subversiivisiä toimintoja alueellista koskemattomuutta ja poliittista tasapainoa vastaan". Erikoislaatuisena poikkeuksena alueen muista sopimuksista on neuvotteluvelvollisuuden puuttuminen hyökkäysuhan ilmetessä. Vain sopimuspuolten ulkoministerit tai heidän edustajansa velvoitetaan aika ajoin neuvottelemaan sopimuksen soveltamisesta. Toisaalta on Yhdysvalloille myönnetty tukikohtaoikeus aseellisten voimiensa sijoittamiseksi sopimusalueelle. Sopimus on voimassa kuten alueen muutkin sopimukset tarkemmin määräämättömän ajan yhden vuoden irtisanomisoikeudella.

5. Muut sopimukset

Toteuttaakseen käytännössä CENTO-valtioiden kanssa Lontoossa 28. 7. 1958 yhteisesti antamaansa deklaraatiota Yhdysvallat allekirjoitti Ankarassa 5. 3. 1959 samansisältöiset sopimukset Iranin, Pakistanin ja Turkin kanssa. Turkin ja Pakistanin ollessa osallisina Yhdysvaltain monenkeskisissä sopimusjärjestelmissä on em sopimusten käytännöllinen merkitys ennen muuta Iranille hyökkäystapauksen varalta annettussa rajoitetussa avunantositoumuksessa. Merkittävää on, että näiden sopimusten nojalla voidaan toteuttaa myös yhteisiä puolustustoimia sikäli kuin tällaisista yhdessä sovitaan. Ne ylittävät näin ollen alkuperäisen Bagdadin sopimuksen velvoitukset.

Yhdysvaltain ja Iranin välisen sopimuksen mukaan Iranin hallitus on sitoutunut vastustamaan hyökkäystä. Hyökkäyksen sattuessa Irania vastaan Yhdysvaltain hallitus tulee valtiosääntönsä määräämässä järjestyksessä ryhtymään sellaisiin sopiviin toimiin, aseellisten voimien käyttö mukaan lukien, joista yhteisesti sovitaan ja joita tarkoitetaan Yhdysvaltain senaatin ja edustajainhuoneen 9. 3. 1957 hyväksymässä päätöslauselmassa Keski-idän rauhan ja tasapainon edistämiseksi, avustakseen Iranin hallitusta sen pyynnöstä (1. art). Yhdysvaltain hallitus vakuuttaa edelleen jatkuvasti toimittavansa Iranille keskinäisesti sovittavaa sotilas- ja taloudellista apua avustakseen Iranin hallitusta sen pyrkimyksissä säilyttää kansallinen riippumattomuutensa ja koskemattomuutensa sekä edistää tehokkaasti taloudellista kehitystään.

Yhdysvaltain ja Liberian perinteellisesti hyvien suhteiden vahvistamiseksi solmittiin näiden valtioiden välille 8. 7. 1959 samana päivänä voimaan tullut yhteistoimintasopimus, jonka 1. artiklassa viitataan yhteisiin toimenpiteisiin aseellisen hyökkäyksen sattuessa: "Hyökkäyksen tai hyökkäysuhan kohdistuessa Liberiaa vastaan Amerikan Yhdysvaltain hallitus ja Liberian hallitus tulevat viipymättä päättämään millaiset toimenpiteet ovat sopivia Liberian puolustamiseksi". Mainittu määräys ei sinänsä velvoita yhteisiin toimenpiteisiin, mutta pitää kylläkin sisällään automaattisen konsultointivelvoitteen. Tätä sopimusta ei voidakaan pitää varsinaisena puolustus sopimuksena eikä sitä sellaisena yhdysvaltalaisissa asiakirjoissa mainita.

III LÄNSI-EUROOPAN VALTIOIDEN SOPIMUKSET

A. BRYSSELIN SOPIMUS

Sopimus taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuuriyhteistyöstä sekä kollektiivisesta puolustautumisesta allekirjoitettiin Iso-Britannian, Belgian, Ranskan, Luxemburgin ja Alankomaiden välillä Brysselissä 17.3.1948. Allekirjoittamista oli edeltänyt maaliskuun alussa alkanut viiden vallan edustajien konferenssi, jonka tehtävänä oli luonnostella Englannin silloisen ulkoministerin Bevinin ehdotukseen pohjautuva sopimusta.

Brysselin sopimus solmittiin ajankohtana, jolloin Neuvostoliiton ja länsivaltojen väliset suhteet olivat jo pahoin kärjistyneet. Poliittisen ja sotilaallisen yhteistyön tarve sodan taloudellisten menetysten korjaamisen ohella oli Länsi-Euroopan valtioiden keskuudessa pakottava ja Brysselin sopimus oli tuon tarpeen konkreettinen ilmentymä. Toisaalta sodan kärsimykset olivat vielä tuoreessa muistissa ja sopimuksen erääksi päämääräksi mainittiinkin sellaisiin toimenpiteisiin ryhtyminen, jotka olisivat välttämättömiä Saksan hyökkäyspolitiikan uudistuksessa.

Pohjois-Atlantin sopimusvaltioiden syyskuussa 1950 tekemä periaatepäätös Länsi-Saksan jälleenaseistamisesta johti monivaiheisten neuvottelujen kautta ns. Pariisin sopimuksen allekirjoittamiseen 23.10.1954. Pariisin sopimuksella, joka koostuu neljästä pöytäkirjasta, Länsi-Saksa ja Italia yhtyivät Brysselin sopimukseen ja sopimusorganisaatio sai samalla uuden nimen, Länsi-Euroopan Unioni (Western European Union, WEU). Vaikka Pariisin sopimus täten palauttikin Länsi-Saksan suvereenisten valtioiden joukkoon ja samalla pohjusti sen tuloa Atlantin liiton jäseneksi, sisältyi Pariisin pöytäkirjoihin NATO:lle alistettavien asevoimien enimmäismääriä (pöytäkirja II) ja määrättyjen ase-tyyppien valvontaa koskevia määräyksiä (pöytäkirjat III ja IV), joiden tarkoituksena oli rajoittaa Länsi-Saksan varustautumista. Kun kaikki Länsi-Euroopan Unionin valtiot kuuluvat NATO:on ja kun organisaation asevoimat on alistettu NATO:lle (Brysselin sopimus Pariisiin

pöytäkirjoilla muutetussa muodossaan edellyttää läheistä yhteistyötä sotilaallisissa kysymyksissä Pohjois-Atlantin liiton kanssa) on WEU:n sotilaalliseksi päätehtäväksi jäänyt Pariisin pöytäkirjoihin perustuva aseistuksen valvonta. Useat Länsi-Saksaa alun perin koskeneet rajoitukset, mm. kieltö valmistaa panssarintorjunta- ja ilmatorjuntaohjuksia, on WEU:n aseidenvalvontavirasto sittemmin kumonnut. Organisaatio on siten kehittynyt kohti jäsentensä suunniteltua suurempaa tasarvoisuutta eikä Länsi-Saksan asema järjestössä enää ole yhtä poikkeuksellinen kuin aikaisemmin.

Sopimuksen sotilaallista avunantoa koskevassa 5. artiklassa säädetään: "Jos jokin Korkeista Sopimuspuolista joutuu aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Euroopassa toiset Korkeat Sopimuspuolet tulevat Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 51. artiklan määräysten mukaisesti antamaan tällaisen hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle sopimuspuolelle kaikkea käytettävissään olevaa sotilaallista ja muuta apua ja avustusta". Tältä osin Brysselin sopimus menee pidemmälle kuin NATO-sopimus, joka sallii avun antajan itse määrittää apunsa laadun velvoittaessaan osapuolet vain tarpeellisiksi katsomiinsa toimenpiteisiin turvallisuuden palauttamiseksi Pohjois-Atlantin alueella.

Sopimusjärjestön pysyväksi neuvotteluelimeksi on perustettu "Länsi-Euroopan Unionin Neuvosto" käsittelemään sopimuksen sekä sen pöytäkirjojen ja niiden liitteiden soveltamista. Neuvoston tulee viipymättä kokoontua jokaisen sopimusvaltion pyynnöstä mahdollistaakseen neuvottelut jokaisesta rauhaa uhkaavasta tilanteesta, esiintyipä se millä alueella tahansa, tai vaarasta taloudelliselle tasapainolle (8. art.). Järjestön elimiin kuuluu myös yleiskokous, jolle neuvosto on raportointivelvollinen. WEU:n yleiskokous, jolla tosin on vain suositusvalta, on ainutlaatuinen elin puolustusorganisaatioiden joukossa sen koostuessa pääasiassa jäsenmaiden parlamentaarikoista.

B. ISO-BRITANNIAN SOPIMUKSET

Ensimmäinen sodan jälkeinen puolustussopimus Länsi-Euroopan valtioiden välillä oli Englannin ja Ranskan kesken 4. 3. 1947 allekirjoitettu "sopimus liitosta ja keskinäisestä avunannosta" eli nk. Dunkerquen

sopimus. Se oli suunnattu Saksan mahdollisesti elpymään uhkaa vastaan sopimuspuolten sitoutuessa antamaan toisilleen apua Saksan hyökkäyksen uusiutuessa. Sopimus edellytti yhteisiä toimenpiteitä, ellei Saksa kykenisi suoriutumaan antautumisensa yhteydessä tai myöhemmin kannettavakseen ottamistaan taloudellisista velvoitteista. Osapuolet olivat myös sitoutuneet jatkuvaan neuvonpitoon taloudellisia suhteitaan koskevista kysymyksistä.¹⁾

Dunkerquen sopimuksen solmimisen jälkeen kansainvälinen tilanne on perusteellisesti muuttunut. Sen allekirjoittajien suhde Saksan Liittotasavaltaan on nykyisin täysin toisella pohjalla ja sen sotilaalliset velvoitteet sisältyvät kahteen sittemmin solmittuun sopimukseen, Brysselin ja Pohjois-Atlantin sopimuksiin. Vaikka Dunkerquen sopimus onkin tehty 50 vuodeksi ja on siten edelleen voimassa, sen voidaan hyvällä syyllä katsoa olevan vailla merkitystä nykyisissä olosuhteissa.

Malaijan liittovaltion itsenäistymisen yhteydessä Iso-Britannia solmi entisen alusmaansa kanssa puolustus- ja avunantosopimuksen 12. 10. 1957. Liittovaltion yhdistyessä 1963 Singaporen (joka itsenäistyi 1965), Sarawakin ja Pohjois-Borneon kanssa Iso-Britannia ulotti puolustus-sopimuksen koskemaan näin syntyneitä Malesian valtiota. Taloudellisten vaikeuksien vaivama työväenpuolueen hallitus, joka pyrki vähentämään brittiläisiä velvoitteita Kaakkois-Aasiassa, pani v. 1970 alulle neuvottelut neljän muun kansainyhteisömaan kanssa Malesian ja Singaporen puolustusta koskevan sopimuksen korvaamisesta uusilla järjestelyillä. Nämä neuvottelut käytiin Lontoossa 15.—16. 4. 1971 Iso-Britannian, Australian, Uuden Seelannin, Malesian ja Singaporen edustajien välillä. Aiempi sopimus sovittiin lakkautettavaksi 1. 11. 1971 ja korvattavaksi puolustusyhteistyötä koskevilla poliittisilla järjestelyillä. Viiden kansainyhteisömaan edustajat julistivat, että "ulkoisesti organisoidun tai tuetun aseellisen hyökkäyksen sattuessa Malesiaa tai Singaporea vastaan missä muodossa tahansa tai sellaisen uhatessa niiden hallitukset tulevat viipymättä neuvottelemaan keskenään tarkoituksenaan päättää, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä yhdessä tai erikseen suhteessa sellaiseen hyökkäykseen tai sen uhkaan". Edelleen sovittiin useista soti-

¹⁾ Ruge, Friedrich, Bündnisse in Vergangenheit und Gegenwart, Frankfurt am Main 1971, s. 107.

laallisista yhteistoimintamuodoista, mm. Australian, Uuden Seelannin ja Iso-Britannian ns. ANZUK-voimaryhmän sijoittamisesta alueelle, yhteisen ilmapuolustusjärjestelmän ja sotilaallisen neuvoo-antavan komitean perustamisesta.¹⁾

Edellä mainitut velvoitteet ovat monessa suhteessa rinnastettavissa puolustussopimuksissa yleisesti esiintyviin säännöksiin. Niiden perustana ei kuitenkaan ole sopimuksen muotoon laadittua asiakirjaa vaan pelkästään poliittinen välipuhe, jonka jatkuvuuden on katsottava olevan kulloinkin vallassa olevan hallituksen harkinnassa. Että po. järjestelyt on alun perin tarkoitettu jäämään vaille oikeudellista sitovuutta käy ilmi myös siitä, että mikä tahansa niissä osallisena oleva valtio on milloin tahansa kohtuullisessa ajassa annetulla ilmoituksella oikeutettu pyytämään niiden tarkistamista.

Maltan itsenäistyessä sen kanssa 10 vuodeksi 1964 allekirjoitettu puolustussopimus sisälsi mm. avunantoa ja yhteistyötä koskevia säännöksiä. Malta oli oikeutettu saamaan apua saarella olevilta brittiläisiltä joukoilta, joille puolestaan oli 5 miljoonan punnan vuosikorvausta vastaan myönnetty tukikohtaoikeus sekä oikeus saada käyttöönsä saarella olevia pysyviä laitteita puolustustarkoituksessa. Maltan hallituksen ilmoitettua kesällä 1971, ettei se katsonut puolustussopimuksen enää olevan voimassa, osapuolet pääsivät pitkällisissä, pääasiassa korvausta koskevien kiistojen sävyttämässä neuvotteluissa yhteisymmärrykseen uudesta sopimuksesta. Uusi, 26.3.1972 allekirjoitettu puolustussopimus on voimassa 7 vuotta. Muilta osin se on entisen kaltainen, mutta tukikohdista Maltalle maksettu vuosikorvaus on siinä määritetty 14 miljoonaksi punnaksi. Malta on edelleen sitoutunut eväämään tukikohtien ja satamalaitteiden käyttöoikeudet Varsovan liiton valtioilta.

C. RANSKAN SOPIMUKSET

Iso-Britannian tapaan Ranska on solminut useiden entisten alusmaittensa kanssa puolustussopimuksia. Sopimukset, jotka on yleensä allekirjoitettu välittömästi itsenäisyysjulistuksen jälkeen, katsottiin tar-

¹⁾ Keesing's Contemporary Archives 1971, s. 24596.

peellisiksi itsenäistyneiden alusmaiden ulkoisen turvallisuuden ja sisäisen järjestyksen säilyttämiseksi. Osaltaan ne myös täydentävät Ranskan Unionin (sittemmin Ranskan Yhteisö) puitteissa aloitettua poliittista, taloudellista ja kulttuuriyhteistyötä. Yhden monenkeskeisen puolustussopimuksen ohella Ranskalla on bilateraalinen puolustus- tai sotilasapusopimus kahdentoista Afrikan valtion kanssa.¹⁾

Ranskan, Norsunluurannikon, Dahomeyn ja Nigerin välinen puolustussopimus on allekirjoitettu 24. 4. 1961. Sopimuksen osapuolet lupautuvat antamaan toisilleen apua ja avustusta puolustuksensa varmistamiseksi. Afrikkalaisten sopimusvaltioiden edellytetään olevan vastuussa sisäisestä ja ulkoisesta puolustuksestaan, mutta ne voivat pyytää Ranskalta apua erityissopimuksilla määritellyillä ehdoilla. Yhteisiä puolustuskysymyksiä tutkimaan on perustettu alueellinen puolustusneuvosto. Samana päivänä Ranskan ja em. valtioiden välillä allekirjoitetuissa bilateraaliosopimuksissa määritellään ao. valtioiden asevoimille pyynnöstä annettavan avun ehdot sekä ranskalaisten joukkojen oikeusasema.

Ranskan ja Malagasin tasavallan välillä 27. 6. 1960 solmittu sopimus on eräs itsenäisyysjulistusten yhteydessä tapahtuneeseen vallansiirtoon liittyvistä sopimuksista. Itsenäistymisensä yhteydessä Ranskan Yhteisön jäseneksi jääneen Malagasin kanssa tehty sopimus velvoittaa osapuolia antamaan toisilleen apua ja avustusta Yhteisön puolustuksen varmistamiseksi ja siihen valmistautumista varten. Malagasi on vastuussa sisäisestä ja ulkoisesta puolustuksestaan, mutta voi pyytää Ranskalta apua erikseen sovitulla ehdoilla. Tämän ohella se on sitoutunut osallistumaan Ranskan kanssa Yhteisön puolustamiseen. Yhteisistä puolustuskysymyksistä neuvotellaan valtioiden ja hallitusten päämiesten välillä. Suoranaisesti Malagasia koskevia puolustuskysymyksiä sen sijaan käsitellään tätä varten perustetussa puolustuskomiteassa.

Mauretania kuului niihin Ranskan alusmaihiin, jotka itsenäistymisensä yhteydessä päättivät olla jäämättä Ranskan Yhteisön jäseneksi. Näin ollen sen 19. 6. 1961 solmittu puolustussopimus on yhteisömaiden

¹⁾ Kamerun, Gabon, Malagasi, Mauretania, Senegal, Togo, Keski-Afrikan Tasavalta, Tshad, Kongo (Brazzaville) Dahomey, Norsunluurannikko ja Niger.

sopimuksia suppeampi sisältämättä myöskään periaatevelvoitetta avustaa Ranskaan yhteisömaiden puolustuksessa. Sisäinen ja ulkoinen puolustusvastuu on Mauretaniassa, mutta kuten muutkin vastaavat järjestelyt, sopimus suo sille oikeuden pyytää apua Ranskalta erikseen sovitulla ehdoilla. Yhteisiä puolustuskysymyksiä tutkimaan on perustettu osapuolten pysyvä puolustuskomitea.

Ranskan sopimukset afrikkalaisten valtioiden kanssa on solmittu ainakin yhtä paljon asianomaisten valtioiden itsenäisyyden alkutaipaleen sisäisen kehityksen rauhoittamiseksi kuin ulkoista puolustautumista silmällä pitäen. Niiden merkitys onkin toistaiseksi ollut hallituksen vallassaolon turvaamisessa ja kumouksellisten liikkeiden tukahduttamisessa (esim Gabonissa ja Tshadissa). Väljien ja harkinnanvaraisten velvoitteiden johdosta sopimusten oikeudellinen sitovuus on vähäinen ja niiden päämerkitystä onkin täten pidettävä poliittisena ja psykologisena pikemmin kuin sotilaallisena.

IV NEUVOSTOLIITON SOPIMUSJÄRJESTELMÄ

Neuvostoliiton ulkopoliittikan tunnusomaisimpia piirteitä vallankumousta seuranneina vuosikymmeninä oli pyrkimys turvata rajojensa koskemattomuus erilaisin turvallisuuspoliittisin valtiosopimuksin. Saatuaan vakiinnutetuksi ulkopoliittisen asemansa 1920-luvun puolivälissä Neuvostoliitto solmi 1930-luvulla rajanaapureidensa ja muiden valtioiden kanssa useita puolueettomuus- ja hyökkäämättömyyssopimuksia. Maailmansodan kynnyksellä solmittiin myös eräitä ystävyys- ja avunantosopimuksia, mm. Baltian maiden kanssa, jotka sodan syttyessä kuitenkin pian menettivät merkityksensä.

Voitokkaasti päättynyt toinen maailmansota ei vähentänyt Neuvostoliiton kiinnostusta sopimus pohjaisiin turvallisuustakeisiin. Se onkin vakiinnuttanut suhteensa naapurivaltioihinsa, ennen muuta Itä-Euroopan sosialistisiin maihin, monien myös sotilaallisia klausuuleja sisältävien valtiosopimusten välityksellä. Sodanjälkeisistä sopimuksista tar-

kein on kahdeksan valtion kesken allekirjoitettu Varsovan sopimus, joka samalla on ainoa Neuvostoliiton monenkeskinen puolustus sopimus. Toisen päätyypin muodostavat kahdenkeskiset ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimukset, jollaisia Neuvostoliitto on tehnyt paitsi Varsovan sopimusmaiden, myös eräiden Aasian valtioiden ja Suomen kanssa. Kuten mm. Suomen sopimuksen tarkastelu tuonnempana osoittaa, poikkeavat näiden sopimusten velvoitteet toisistaan varsin paljon. Oman ryhmänsä muodostavat jälleen ne ystävyys- ja yhteistyösopimukset, jotka Neuvostoliitto v. 1971 allekirjoitti Yhdistyneen Arabitasavallan ja Intian kanssa sekä Irakin kanssa v 1972.

A. VARSOVAN SOPIMUS

Sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Albanian, Bulgarian, Unkarin, Itä-Saksan, Puolan, Romanian, Neuvostoliiton ja Tšhekkoslovakian välillä allekirjoitettiin Varsovassa toukokuun 14. päivänä 1955. Sopimus astui voimaan 6.6.1955 ratifioimisasiakirjojen tultua tallennetuksi Puolan kansantasavallan hallituksen huostaan.

Varsovan liiton syntymiseen vaikuttivat monet tekijät. Näistä tärkeimpiä oli Länsi-Saksan jälleenaseistaminen ja sen hyväksyminen Atlantin liiton jäseneksi, seikka, jonka Varsovan sopimuksen johdannossa todetaan lisäävän uuden sodan vaaraa ja luovan uhan rauhaarakastavien valtioiden turvallisuudelle. Sopimuksen solmimisen vaikuttimena oli myös Neuvostoliiton tarve saada sopimus pohjaiset oikeudet säilyttää joukkonsa Itä-Euroopan kansandemokratioissa. Varsovan sopimus allekirjoitettiin päivää ennen Itävallan riippumattomuuden palauttanutta valtiosopimusta, joka edellytti Neuvostoliiton poistavan aseelliset voimansa 40 päivän kuluessa valtiosopimuksen voimaantulon jälkeen. Samalla raukesi Pariisin rauhansopimuksessa Neuvostoliitolle turvattu oikeus pitää aseellisia voimia Unkarissa ja Romaniassa Itävallassa olevien miehitysjoukkojensa huollon turvaamiseksi. Näiden maiden lisäksi myös Puolassa ja Itä-Saksassa oleville neuvostojoukoille luotiin Varsovan sopimuksella uusi oikeudellinen perusta. Erityisen tärkeätä Neuvostoliiton kannalta oli, että Itä-Saksan kansainvälis-

oikeudellista statusta voitiin samalla vahvistaa. Vasta Varsovan liiton perustaminen päättikin Itä-Saksan kehityksen sosialistisen kansainyhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi sallimalla sille oman armeijan ja muuttamalla miehityksen neuvostoliittolais-itäsaksalaiseksi yhteistyöksi. Neuvostojoukkojen oleskelu Itä-Saksassa ei enää tämän jälkeen oikeudellisessa mielessä perustunut Itä-Saksan asemaan Neuvostoliiton miehittämänä maana.¹⁾

Varsovan sopimuksen allekirjoittajat vakuuttavat pyrkimyksensä olevan luoda Eurooppaan kollektiivinen turvallisuusjärjestelmä, joka perustuisi kaikkien Euroopan valtioiden osallistumiseen niiden yhteiskunta- ja poliittisesta järjestelmästä riippumatta ja tekisi mahdolliseksi näille valtioille yhdistää ponnistuksensa rauhan saavuttamiseksi Euroopassa. Ne ilmoittavat pitävänsä ohjenuoranaan YK:n peruskirjan päämääriä ja periaatteita sekä pyrkivänsä ystävyyden, yhteistoiminnan ja keskinäisen avunannon kehittämiseen valtioiden itsenäisyyden ja suverenisuuden sekä toistensa sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteiden mukaisesti. Keskinäisissä kansainvälisissä suhteissa sitoudutaan YK:n peruskirjan mukaisesti pidättymään väkivallalla uhkaamisesta tai sen käytöstä. Myös kansainväliset kiistakysymykset sopimusvelvoittaa ratkaistavaksi rauhanomaisin keinoin kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta vaarantamatta.

Varsovan sopimuksen oleelliset sitoumukset sisältyvät 4. artiklaan, jossa keskinäisten sotilaallisten velvoitusten voimaantumisen edellytykset määritellään seuraavasti:

Aseellisen hyökkäyksen sattuessa Euroopassa yhtä tai useampaa sopimusvaltiota vastaan jonkin valtion tai valtioryhmän taholta, jokainen sopimusvaltio, käyttäen Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 51. artiklan mukaista oikeutta erilliseen tai yhteiseen puolustautumiseen, antaa tällaisen hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle valtiolle tai valtioille viipymättä apua, omakohtaisesti ja yhteisymmärryksessä muiden sopimusvaltioiden kanssa, kaikkiin tarpeellisiin katsominsa keinoin, aseellisen voiman käyttö mukaan lukien. Sopimusvaltiot tulevat viipymättä neuvottelemaan keskenään kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden palauttamiseksi ja ylläpitämiseksi tarpeellisista yhteisistä toimenpiteistä.

¹⁾ Grzybowski, Kazimierz, *The socialist commonwealth of nations: Organizations and institutions*, New Haven and London 1964, s. 177.

4. artiklassa edellytetään vielä, että sen nojalla suoritetuista toimenpiteistä tullaan tiedottamaan YK:n turvallisuusneuvostolle peruskirjan säännösten mukaisesti. Nämä toimenpiteet lopetetaan heti, kun turvallisuusneuvosto on ryhtynyt tarpeellisiin toimiin kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden palauttamiseksi ja ylläpitämiseksi.

Varsovan sopimuksen mukainen sotilaallinen yhteistoiminta rakentuu samalle periaatteelle — hyökkäys yhtä vastaan on hyökkäys kaikkia vastaan — joka on Pohjois-Atlantin sopimuksen pohjana. Sotilaallisen avun antaminen tapahtuu automaattisesti joko yhden tai useamman sopimuspuolen toimesta. Sitoumuksen laatu on määritelty kyllin joustavasti salliakseen toimenpiteiden soveltamisen kulloisestakin tarpeesta erikseen riippuen. Sopimus ei myöskään edellytä, että annettava apu olisi välttämättä sotilaallista. Avun antajasta jää näin ollen viime kädessä riippumaan, mitä ”kaikin tarpeellisiksi katsominsa keinoin” annettava apu milloinkin käytännössä merkitsee. Kun jokainen avunantoon periaatteessa sitoutunut valtio joutuu antamaan apunsa yhteisymmärryksessä muiden osapuolten kanssa ei kyseisen velvoitteen kovin väljä tulkitseminen kuitenkin käytännössä liene mahdollista. Tähän on omiaan vaikuttamaan myös avunannon yhdensuuntaistamiseksi säädetty neuvotteluvelvollisuus.

Varsovan sopimukseen sisältyvät määräykset varsin laajasta neuvotteluvelvollisuudesta allekirjoittajamaiden kesken. 3. artiklan mukaan (1) sopimuspuolet tulevat neuvottelemaan keskenään kaikista tärkeistä kansainvälisistä kysymyksistä, jotka koskevat niiden yhteisiä etuja pitäen silmämääränään kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden lujittamista. Tämä neuvotteluvelvollisuus lienee tarkoitettu minkä tahansa kansainvälisesti tärkeän kysymyksen käsittelemistä varten eikä sen tarvitse mitenkään liittyä sopimuksen sotilaallista soveltamista koskeviin olosuhteisiin. (2) Viipymätön neuvotteluvelvollisuus yhteisen puolustuksen turvaamiseksi sekä rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi on 3. artiklassa säädetty silloin, kun jokin sopimuspuoli katsoo aseellisen hyökkäyksen uhkaavan jotakin tai joitakin sopimuksessa osallisena olevia valtioita. Kiireelliset neuvottelut yhteisistä puolustustoimenpiteistä saadaan ts aloitetuiksi minkä tahansa sopimusvaltion toimesta. Hyökkäyksen kohteeksi katsotun valtion ei omalta kohdaltaan ole tar-

peen todeta hyökkäysuhan olemassaoloa konsultaatioiden käynnistämiseksi.

Kiireellinen neuvotteluvollisuus (3) sisältyy myös 4. artiklaan, jossa sopimuspuolet sitoutuvat viipymättä neuvottelemaan keskenään kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden palauttamista ja ylläpitämistä koskevista yhteisistä toimenpiteistä. Kun 4. artikla sopimuksen mukaan tulee sovellettavaksi vasta aseellisen hyökkäyksen sattuessa on tämän artiklan neuvotteluvollisuuden katsottava tarkoittavan vain niitä yhteisiä toimenpiteitä, joihin sopimuspuolet vasta rauhan rikkoutumisen jälkeen ryhtyvät.

Sopimuksen edellyttämiä neuvotteluja ja sen toteuttamisen yhteydessä ilmaantuvien kysymysten käsittelyä varten on perustettu poliittinen neuvoa-antava komitea, jossa on edustettuina kunkin sopimusvaltion hallituksen jäsen tai joku muu tähän erityisesti nimetty edustaja (6. art.). Komitea muodostaa Varsovan liiton ylimmän elimen, jossa käsitellään kaikki tärkeimmät poliittiset ja sotilaalliset kysymykset. Toinen sopimuksen edellyttämä yhteiselin on asevoimien yhteinen ylijohdo, jolle sopimuspuolet 5. artiklan mukaan alistavat sovittavat asevoimiensa yksiköt ja joka toimii yhteisesti vahvistettavien periaatteiden mukaisesti.

Allekirjoittajavaltiot sitoutuvat olemaan osallistumatta liittoutumiin tai liittoihin ja olemaan solmimatta mitään sopimuksia, joiden tarkoituksiperät ovat ristiriidassa Varsovan sopimuksen kanssa (7. art.). 8. artiklassa sopimuspuolet selittävät, että ne tulevat toimimaan ystävyyden ja yhteistoiminnan hengessä kehittääkseen ja lujittaakseen taloudellisia ja kulttuurisuhteitaan riippumattomuuden ja suvereenisuuden sekä toistensa sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteita noudattaen. Sopimukseen liittyminen on avoinna muille valtioille niiden yhteiskunnallisesta ja poliittisesta järjestelmästä riippumatta.

Varsovan sopimus on solmittu 20 vuodeksi, mutta jää voimaan vielä 10 vuodeksi niiden sopimuspuolten kohdalla, jotka eivät vuotta ennen määräajan umpeenkulumista ole jättäneet Puolan hallitukselle ilmoitusta sopimuksen irtisanomisesta. Paitsi sopimuskauden umpeutumista sopimus voi viimeisen eli 11. artiklansa mukaan päättyä myös siinä tapauksessa, että Euroopassa muodostetaan kollektiivinen turvallisuus-

järjestelmä ja tässä tarkoituksessa solmitaan yleiseurooppalainen sopimus kollektiivisesta turvallisuudesta. Tällöin Varsovan sopimus lakkaa automaattisesti olemasta voimassa siitä päivästä lukien, jolloin yleiseurooppalainen sopimus astuu voimaan.

B. SOPIMUKSET YSTÄVYYDESTÄ, YHTEISTOIMINNASTA JA KESKINÄISESTÄ AVUNANNOSTA

Ensimmäinen nykyisin voimassa olevien ystävyys- ja avunantosopimusten pohjana oleva asiakirja allekirjoitettiin Tšekkoslovakian kanssa vielä sodan kestäessä joulukuussa 1943. Puolan sopimus ehdittiin niin ikään solmia huhtikuussa 1945 ennen maailmansodan päättymistä. Kuitenkin vasta Neuvostoliiton nousu sodan voittajavaltioiden joukkoon ja sosialististen hallitusten valtaanpääsy Itä-Euroopassa loivat yleisemmät edellytykset nykyisenkaltaisten yya-sopimusten solmimiselle. Unkarin ja Romanian sopimukset tehtiin helmikuussa 1948 sekä Bulgarian sopimus kuukautta myöhemmin. Esittäessään presidentti Paasikivelle 22. 2. 1948 osoittamassaan kirjeessä yya-sopimuksen tekemistä -myös Suomelle, SNTL:n ministerineuvoston puheenjohtaja Stalin ehdotti, että Suomen kanssa solmittava sopimus olisi samankaltainen kuin Neuvostoliiton Unkarin ja Romanian kanssa allekirjoittamat sopimukset. Huhtikuussa 1948 Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittu sopimus sai kuitenkin aiotuista esikuvistaan samoin kuin Neuvostoliiton sittemmin muiden valtioiden kanssa tekemistä samannimisistä sopimuksista olennaisesti poikkeavan sisällön. Viimeisenä itäeurooppalaisena valtiona allekirjoitti Itä-Saksa kesäkuussa 1964 oman yya-sopimuksensa Neuvostoliiton kanssa. Kun vanhimmat sosialististen maiden sopimukset on jo korvattu uusilla, 20 vuodeksi solmitulla sopimuksella, on Neuvostoliitto järjestänyt kahdenväliset turvallisuuspoliittiset suhteensa läntisiin naapureihinsa aina 1980-luvun jälkipuoliskolle saakka.

Aasian sosialististen valtioiden kanssa Neuvostoliitto on niin ikään solminut kaksipuolisia sopimuksia. Kiinan kanssa on muodollisesti voimassa 30 vuodeksi 14. 2. 1950 solmittu sopimus ystävyydestä, liitosta ja keskinäisestä avunannosta. Mongolian ja Neuvostoliiton välinen nykyi-

nen yya-sopimus on vuodelta 1966 ja Pohjois-Korean kanssa on voimassa v 1961 allekirjoitettu ystävyys-, yhteistyö- ja keskinäinen avunantosopimus.¹⁾

1. Varsovan liiton maiden kanssa tehdyt sopimukset

Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan valtioiden nykyiset sopimukset on kaikki solmittu Varsovan sopimuksen voimaantulon jälkeen. Kahdenkeskiset yya-sopimukset sisältävät kuitenkin olennaisilta osiltaan samat sotilaalliset säännökset kuin Varsovan sopimus. Samojen toisistaan riippumattomien velvoitusten sisällyttäminen kahteen itsenäiseen sopimusverkkoon on siten sopimuspuolten takeena siitä, etteivät niiden turvallisuusedut ratkaisevasti vaarantuisi siinäkään tapauksessa, että jompi kumpi sopimus syystä tai toisesta lakkaisi olemasta voimassa.

Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan valtioiden välisissä sopimuksissa on mm. seuraavia yhteisiä säännöksiä:

- toisen maailmansodan tuloksena Euroopassa syntyneiden rajojen koskemattomuuden vahvistaminen,
- viittaus hitlerismiin, Länsi-Saksan militarismiin tai militarististen ja revanshististen voimien uhkaan,
- YK:n periaatteiden noudattaminen,
- Varsovan sopimuksen määräysten noudattaminen,
- keskinäinen avunantovelvollisuus hyökkäyksen sattuessa,
- neuvotteluvelvollisuus kaikissa molempia osapuolia koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä,
- taloudellisten suhteiden edelleen kehittäminen Keskinäisen Taloudellisen Avunannon Neuvoston (SEV) puitteissa,
- sopimusvaltioiden ystävyden ja yhteistyön kehittäminen tieteen, taiteen, teknologian, opetustoimen, kulttuurin jne aloilla,
- velvoitus olla yhtymättä toista sopimuspuolta vastaan tähdättyyn liittoon,

¹⁾ Voimassa olevat sopimukset on allekirjoitettu seuraavasti: Suomi 6. 4. 1948, jatkettu 20 vuodella 19. 9. 1955 ja 20. 7. 1970, Itä-Saksa 12. 6. 1964, Puola 8. 4. 1965, Bulgaria 12. 5. 1967, Unkari 7. 9. 1967, Tšhekkoslovakia 6. 5. 1970, Romania 7. 7. 1970, Kiina 14. 2. 1950, Pohjois-Korea 6. 7. 1961 ja Mongolia 15. 1. 1966.

— vakuutus suvereenisuuden, riippumattomuuden ja toistensa sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteista.

Kaikille yhteisten velvoitusten lisäksi eräissä sopimuksissa on vahvistettu osapuolten yhteinen kanta kansainväliseltä merkitykseltään tärkeiksi katsottuihin paikallisiin kysymyksiin. Tällaisia ovat mm. Itä-Saksan sopimukseen sisältyvä maininta kahdesta itsenäisestä Saksan valtiosta, joiden yhtyminen on mahdollinen vain neuvottelutietä (7. art.). Saman sopimuksen 6. artiklassa sopimuspuolet toteavat pitävänsä Länsi-Berliiniä itsenäisenä poliittisena yksikkönä. Puolan kanssa solmitun sopimuksen 5. artiklassa osapuolet ilmoittavat pyrkivänsä Euroopan suhteiden rauhanomaiseen kehitykseen sekä toteavat, että eräs Euroopan turvallisuuden perustekijöitä on Puolan Oderia ja läntistä Neissea seuraava valtionraja.

Varsovan sopimuksen rajoittaessa sotilaallisen avunannon Euroopassa sattuvaan hyökkäykseen on eräissä kansandemokratioiden kanssa solmituissa yya-sopimuksissa yleinen avunantovelvollisuus. Esim. Romanian sopimuksen 8. artiklassa säädetään seuraavaa:

Siinä tapauksessa, että jompi kumpi Korkeista Sopimuspuolista joutuu toisen valtion tai valtioryhmän taholta aseellisen hyökkäyksen kohteeksi, toinen sopimuspuoli, käyttäen hyväkseen luonnollista oikeutta erilliseen tai yhteiseen puolustautumiseen Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 51. artiklan mukaisesti, antaa viipymättä kaikenlaista apua kaikin käytettävissään olevin keinoin, aseellinen voima mukaan lukien, joka on välttämätöntä aseellisen hyökkäyksen torjumiseksi.

Romanian ohella Tshekkoslovakian, Unkarin ja Bulgarian sopimukseen sisältyvä yleinen ja rajoittamaton avunantovelvollisuus merkitsee periaatteessa Varsovan sopimusta pitemmälle menevää sitoutumista sotilaalliseen yhteistoimintaan. Toisaalta on ilmeistä, että tämän sopimuskohdan soveltaminen esim. Euroopan ulkopuolelta Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvaan hyökkäykseen toisi tullessaan huomattavia käytännöllisiä ongelmia.

Itä-Saksan yya-sopimuksen casus foederis -lauseke vastaa lähes sanatarkasti Varsovan sopimuksen vastaavaa säännöstä Euroopassa tapahtuvasta hyökkäyksestä ja toteakin viipymättömän avun antamisen tapahtuvan Varsovan sopimuksen säännöksiä noudattaen. Puolan tapauksessa on avunannon edellytykset määritelty ahtaammin kuin mis-

sään muussa Itä-Euroopan yya-sopimuksessa koskemaan vain Länsi-Saksan militarismin ja revanshismin voimien tai niiden kanssa liittoutuneiden valtioiden hyökkäystä. Puolalla on tosin Varsovan sopimuksen nojalla laajemmat yhteistoimintavelvoitteensa.

Varsovan samoin kuin kaksipuolisissa yya-sopimuksissa omaksutun pääsäännön mukaan aseellinen puuttuminen toisen sopimuspuolen sisäisiin asioihin ei ole mahdollista, koska avunannon velvollisuus rajoittuu jonkin valtion tai valtioryhmän taholta kohdistuvaan hyökkäystepaukseen. Merkittävän poikkeuksen tästä säännöstä muodostaa Neuvostoliiton ja Tšhekkoslovakian kesken tehty sopimus, jonka johtolauseessa jo viitataan sosialististen saavutusten tukemisen, lujittamisen ja suojelemisen välttämättömyyteen. Että tässä suhteessa tapahtuva asioihin puuttuminen on sopimuksen nojalla mahdollista, käy ilmi 5. artiklan muotoilusta, jonka mukaan sopimuspuolet tulevat "vankkumattoman ja päättäväisen tahtonsa ilmaisten jatkamaan edelleen sosialismin ja kommunismin rakennustyötä, ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin kansan sosialististen saavutusten ja riippumattomuuden suojaamiseksi".

Yleinen neuvotteluvollisuus on yya-sopimuksissa säädetty kaikissa molempia osapuolia yhteisesti koskeuvissa kysymyksissä. Tässäkin suhteessa Tšhekkoslovakian sopimus tekee poikkeuksen todetessaan 11. artiklassaan, että sopimuspuolet tulevat informoimaan toisiaan ja neuvottelemaan kaikista tärkeistä niitä koskevista kansainvälisistä kysymyksistä sekä lähtemään toiminnassaan kummankin valtion keskenään sopimien näkökohtien hengestä. Myös muilta osin Tšhekkoslovakian sopimus sisältää pitkälle meneviä sitoumuksia yhteistyön laajentamiseksi Neuvostoliiton kanssa yhteiskunnallisen ja valtiollisen elämän kaikilla aloilla sopimuksen johtolauseessa julkilausutun periaatteen mukaan, joka tähtää "yhteiskuntajärjestelmän ja lopullisten päämäärien identiteettiin".

2. Aasian sosialististen valtioiden kanssa tehdyt sopimukset

Aasian sosialististen valtioiden kanssa voimassa olevat sopimukset on solmittu Neuvostoliiton turvallisuusintressien varmistamiseksi Kaukoidässä. Neuvostoliittolais-kiinalainen sopimus on tähdätty ensisijai-

sesti Japania vastaan. Sen 1. artiklassa sitoudutaan yhdessä ryhtymään kaikkiin käytettävissä oleviin toimenpiteisiin tarkoituksella ehkäistä hyökkäyksen uusiutuminen sekä rauhan rikkoutuminen Japanin tai sen kanssa suoranaisessa tai välillisessä yhteistoiminnassa olevan valtion taholta: "Siinä tapauksessa, että toinen Korkeista Sopimuspuolista joutuu hyökkäyksen kohteeksi Japanin tai sen kanssa liitossa olevan valtion taholta ja siten sotatilaan, toinen Korkea Sopimuspuoli antaa viipymättä sotilaallista ja muuta apua kaikkiin käytettävissä olevin keinoin."

Korean Demokraattisen Tasavallan kanssa v 1961 solmittu yya-sopimus muistuttaa läheisesti eurooppalaisia vastineitaan poiketen näistä kuitenkin suppeutensa ja Kaukoidän turvallisuuden ylläpitämiseen tähtäävän maininnan puolesta. Avunantovelvollisuus hyökkäyksen ja sen seurauksena olevan sotatilan sattuessa on molemminpuolinen. Avunantoklausuulin muotoilu Kiinan ja Pohjois-Korean sopimuksissa poikkeaa eurooppalaisista sopimusteksteistä lisäämällä hyökkäyksen sattumista koskevaan säännökseen sotatilaa koskevan maininnan. Lisäys lienee tulkittava avunantovelvollisuuden selvennykseksi siten, ettei sopimus ehdottomasti velvoita avunantoon sotatilaa aiheuttamattomassa, rajanloukkaus- ym lievemässä hyökkäystapauksessa, jos kohta se onkin katsottava sopimuksen mukaan sallituksi.

Mongolian kanssa v 1966 allekirjoitettu yya-sopimus on epäsuorasti tähdätty Kiinan Kansantasavaltaa vastaan, onhan Kiina Neuvostoliiton ohella Mongolian ainoa rajanaapuri ja siten ainoa käytännössä kysymykseen tuleva hyökkääjä. Toisaalta Neuvostoliiton ja Kiinan välinen sopimus on kuitenkin yhä muodollisesti voimassa ja siinä sopimuspuolet ovat sitoutuneet olemaan tekemättä toisiaan vastaan suunnattuja liittoja. Mongolian sopimuksesta puuttuukin tavanomainen aseellista hyökkäystä koskeva maininta, mutta yhteisiä toimenpiteitä koskeva säännös on silti olemassa. Neuvostoliiton pyrkimys vahvistaa Mongolian puolustusta on saanut hyväksymisensä sopimuksen 5. artiklassa, johon muutkin tärkeimmät säännökset on sijoitettu:

Korkeat Sopimuspuolet antavat toisilleen apua molempien maiden puolustuskyvyn varmistamiseksi yhteisymmärryksessä sosialistisen yhteisön puolustuksellisen voiman jatkuvasta vahvistamisesta aiheutuvan tehtävän kanssa. Korkeat Sopimuspuolet tulevat neuvottelemaan keskenään kaikista tärkeistä kansainvälisistä kysymyksistä, jotka koskettavat kummankin maan tai rau-

han ja kansainvälisen yhteistyön etuja sekä toimien parhaimpien perinteiden ja Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan hengessä, ryhtyvät yhdessä kaikkiin tarpeellisiin toimiin, sotilaalliset toimenpiteet mukaan lukien, varmistaakseen molempien maiden turvallisuuden, riippumattomuuden ja alueellisen koskemattomuuden.

3. Neuvostoliiton ja Suomen välinen sopimus

Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1948 allekirjoitettu sekä vuosina 1955 ja 1970 sellaisenaan jatkettu sopimus eroaa ratkaisevasti neuvostohallituksen solmimista muista kahdenkeskisistä yya-sopimuksista. Neuvostoliiton vastataakseen ottamat sitoumukset ovat tosin sotilaallisia kuten muissakin sopimuksissa, mutta Suomen kohdalla ensisijainen vastuu myös yhteisistä puolustustoimenpiteistä sopimuksessa määriteltujen olosuhteiden vallitessa on nimenomaisesti Suomen puolustusvoimilla. Casus foederis on sopimuksessa määritelty siten, että sotilaalliset velvoitteet tulevat ajankohtaisiksi siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai sen kanssa liitossa olevan valtion taholta.¹⁾ Tällöin Suomi, "uskollisena velvollisuuksilleen itsenäisenä valtiona tulee taistelemaan hyökkäyksen torjumiseksi". Suomi on sitoutunut kohdistamaan kaikki käytettävissään olevat voimat puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa ja tekemään sen Suomen rajojen sisäpuolella sopimuksen määrittelemien velvoitustensa mukaisesti tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa (1. art.).

Ensimmäisen artiklan toisen momentin mukaan Neuvostoliitto antaa Suomelle tarpeen vaatimaa apua, jonka antamisesta sopimuspuolet sopivat keskenään. Avunantovelvoite on niin muodoin rajoitettu tosiasiallisen tarpeen tasolle, minkä lisäksi siitä on tehtävä eri sopimus.

Neuvotteluvollisuus on Suomen sopimuksessa niin ikään määritelty sangen ahtaasti. 2. artiklan mukaan sopimuspuolet tulevat neuvottelemaan keskenään siinä tapauksessa, että 1. artiklassa tarkoitetun

¹⁾ Suontausta, Tauno, Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimus. Eripainos Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen juhla-julkaisusta, Vammala 1948, s 652.

hyökkäyksen uhka on todettu. "Todettu"-sanan puolestaan on katsottava edellyttävän molemminpuolista tahdonilmaisua. Kumpikin sopimusvaltio on luonnollisesti oikeutettu kiinnittämään toisen sopimuspuolen huomion uhkaavaan vaaraan, mutta on pidettävä mahdollisena, ettei toinen sopimuspuoli halua ryhtyä yksityiskohtaisiin neuvotteluihin, ellei sen mielestä voida todeta sopimuksen edellyttämää hyökkäyksen uhkaa.¹⁾

Sopimus asettaa Suomelle ehdottoman velvollisuuden ryhtyä aseelliseen vastarintaan hyökkäyksen sattuessa ja ehdollisen, tarpeesta riippuvan velvollisuuden ryhtyä sotilaalliseen yhteistoimintaan Neuvostoliiton kanssa. Sotilaallisten toimenpiteiden ensisijaisvastuun ollessa Suomella itsellään on Neuvostoliiton vastuu Suomen puolustuksesta samalla rajoitetumpi. Kun Neuvostoliitto muissa yya-sopimuksissaan on sitoutunut yhteisiin toimenpiteisiin "kaikin käytettävissään olevin keinoin", velvoittaa Suomen sopimus sitä avun antamiseen vain sikäli kuin tarve vaatii. Sopimus, jolla vain toinen osapuoli on sitoutunut tarpeen mukaisen avun antamiseen ei sanan varsinaisessa merkityksessä ole keskinäinen avunantosopimus. Suomen ja Neuvostoliiton välinen sopimus ei myöskään ole sotilaallinen liittosopimus, mitä tosiseikkaa myös johtolauseessa huomioon otettu Suomen pyrkimys pysyä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella on omiaan korostamaan. Sotilasliitosta, kuten tasavallan presidentti on todennut, yya-sopimus eroaa siinä, että sotilaallinen yhteistoiminta rajoittuu Suomen alueeseen, on toissijainen eikä synny automaattisesti.²⁾

Sopimuksen keskeiset velvoitteet sisältyvät sen 1. ja 2. artiklaan. Muut artikkelit ovat yleisluontoisempia kahden niistä (3. ja 7. art.) sisältäessä viittauksen YK:n periaatteisiin. 4. artiklassa vahvistetaan Pariisin rauhansopimukseen sisältyvä sitoumus olla tekemättä mitään liittoja ja osallistumatta liittymiin, jotka ovat suunnatut toista sopimuspuolta vastaan. Taloudellisten ja kulttuurisuhteiden jatkuvasta kehittämisestä ja lujittamisesta sovitaan 5. artiklassa. Neuvostoliiton kaik-

¹⁾ Broms, Bengt, Pariisin rauhansopimus sekä ystävyys- ja avunantosopimus Suomen sotilaspolitiikan perustana, Väliuube No. 3, 1966, ss 23—24.

²⁾ Presidentti Urho Kekkonen 29. 11. 1965, Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1965, s 35.

kiin ystävyys- ja avunantosopimuksiin sisältyvät suvereenisuuden ja riippumattomuuden molemminpuolisen kunnioittamisen ja toisen valtion sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteet vahvistetaan myös Suomen kanssa solmitun sopimuksen 6. artiklassa.

C. YSTÄVYYS- JA YHTEISTYÖSOPIMUKSET

Neuvostoliiton uusin, aikaisempia esikuvia vaille oleva sopimusmuoto on ystävyys- ja yhteistyösopimus, jollaisen Neuvostoliitto allekirjoitti Yhdistyneen Arabitasavallan kanssa 27.5.1971, Intian kanssa 9.8.1971 ja Irakin kanssa 9.4.1972. Näillä sopimuksilla on rakenteellisia ja sisällöllisiä yhteneväisyyksiä ja niitä voidaankin pitää saman sopimustyyppin edustajina. Kukin sopimus tähtää Neuvostoliiton ja toisen sopimuspuolen välisten suhteiden kokonaisjärjestelyyn sisältäessään niin politiikan, talouden kuin kulttuurinkin piiriin kuuluvia laaja-alaisia yhteistyöperiaatteita. Vaikka kysymyksessä ei olekaan varsinainen puolustussopimus, kuten erityisesti Intian taholta on tähdennetty, on näillä sopimuksilla useita yhtymäkohtia Neuvostoliiton muihin kahdenkeskisiin sopimuksiin. Ne sisältävät mm. velvoitteen säännölliseen neuvottelukosketukseen kaikissa tärkeissä kansainvälisissä kysymyksissä. Samoin sopimusten allekirjoittajat ovat sitoutuneet siihen, etteivät tule liittymään tai osallistumaan minkäänlaisiin toista osapuolta vastaan tähdättyihin sotilaallisiin liittoutumiin tai sopimuksiin.

Sopimus Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton ja Yhdistyneen Arabitasavallan ystävydestä ja yhteistyöstä velvoittaa sopimuspuolet ponnistelemaan päättäväisesti kestävä ja oikeudenmukaisen rauhan saavuttamiseksi Lähi-idässä Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan päämäärien ja pyrkimysten mukaisesti. Sen 7. artiklassa todetaan: "Seläisten tilanteiden sattuessa, jotka kummankin osapuolen mielestä vaarantavat rauhaa tai rikkovat rauhaa, osapuolet tulevat viipymättä ottamaan yhteyden toisiinsa tarkoituksella sopia asenteistaan syntyneen vaaran poistamiseksi tai rauhan palauttamiseksi". 8. artiklan mukaan sopimuspuolet tulevat Yhdistyneen Arabitasavallan puolustuskyvyn lujittamiseksi jatkuvasti kehittämään yhteistyötä sotilaallisella alalla

niiden välisten erityissopimusten pohjalla. Tällainen yhteistyö tulee edellyttämään mm apua YAT:n sotilashenkilöstön perehdyttämiseksi niihin aseisiin ja sotilasvarusteisiin, joita toimitetaan Yhdistyneeseen Arabitasavaltaan tarkoituksella tehostaa sen kykyä poistaa aggressioon seuraukset samaten kuin lisätä sen kykyä vastustaa aggressiota yleensä.

Sopimus rauhasta, ystävyyydestä ja yhteistyöstä SNTL:n ja Intian välillä sisältää edellisen sopimuksen tavoin 12 artiklaa. Neuvostoliitto sitoutuu 4. artiklassa kunnioittamaan Intian liittoutumattomuuspolitiikkaa, joka on "tärkeä tekijä yleisen rauhan ja kansainvälisen turvallisuuden ylläpitämisessä" Intian puolestaan kunnioittaessa Neuvostoliiton noudattamaa "rauhantahtoista politiikkaa, jonka tarkoituksena on ystävyyyden ja yhteistyön lujittaminen kaikkien kansojen kanssa". Sopimuksen 8. artiklassa kumpikin sitoutuu pidättymään kaikesta aggressiosta toista osapuolta vastaan ja olemaan sallimatta alueensa käyttämistä sellaisen teon suorittamiseen, mikä voisi aiheuttaa sotilaallista vahinkoa toiselle sopimuspuolelle. Edelleen sitoudutaan pidättymään avustamasta kolmansia valtioita, jotka osallistuvat aseelliseen selkkaukseen toista sopimuspuolta vastaan. Toimenpiteistä hyökkäyksen sattuessa sovitaan 9. artiklassa seuraavasti:

Siinä tapauksessa, että jompi kumpi sopimuspuoli joutuu hyökkäyksen tai hyökkäysuhan kohteeksi Korkeat Sopimuspuolet ryhtyvät viipymättä keskinäisiin neuvotteluihin tarkoituksenaan poistaa tällainen uhka ja ryhtyä sopiviin tehokkaisiin toimenpiteisiin maittensa rauhan ja turvallisuuden varmistamiseksi.

Yhteistyövelvoite hyökkäyksen toteutuessa poikkeaa jossakin määrin Neuvostoliiton ja YAT:n sopimuksen samaa tarkoittavasta 7. artiklasta. Kun YAT:n sopimuksen mukaan ryhdytään neuvotteluihin rauhan vaarantuessa, on tarkoituksena yhdensuuntaistaa vaaran poistamista ja rauhan palauttamista koskevat asenteet. Intian sopimuksen mukaan tällöin käynnistyvien neuvottelujen tarkoituksena menevät pitemmälle tähdäten yhteisistä toimenpiteistä sopimiseen uhan poistamiseksi. Oikeudellisesti kummankin sopimuksen velvoittavuus on kuitenkin yhtäläinen, koska molemmissa tapauksissa mahdollinen sotilaallinen yhteistoiminta tulee kyseeseen vasta, jos siitä neuvotteluissa erikseen sovitaan. Vaikka siis neuvottelujen päämäärät onkin lausuttu sopimuksissa julki, on neuvottelovelvollisuus kuitenkin ainoa yhteisvel-

voite, mihin po sopimuksissa on aseellisenkin hyökkäyksen varalta sitouduttu. Sen sijaan Intian sopimuksen 8. artiklan määräys, jolla sopimuspuolet kieltäytyvät sallimasta alueensa hyväksikäyttöä toista vahingoittavaan sotilaalliseen toimintaan on huomattava omakohtainen velvoite, joka itse asiassa merkitsee, että kumpikin valtio on sitoutunut torjumaan alueensa kautta sopimuskumppania vastaan suunnatut hyökkäystoimet.

Uusimman renkaan Neuvostoliiton kahdenkeskisten sopimusten ketjussa muodostaa Irakin kanssa ystävydestä ja yhteistyöstä allekirjoitettu sopimus, jonka painopiste edellisiä sopimuksia korostetummin on taloudellisen, teknillisen ja tieteellisen yhteistyön kehittämisessä. Puolustusta sivuavat säännökset ovat kuitenkin täysin edellisten sopimusten kaltaisia. Esim 8. artikla on identtinen YAT:n sopimuksen 7. artiklan kanssa ja velvoittaa rauhan vaarantuessa yhteyden ottoon osapuolten asenteista sopimiseksi. Sopimuspuolet sitoutuvat jatkamaan yhteistyötä puolustuskykynsä lujittamiseksi (9. art.) ja kieltämään alueensa käytön toista vahingoittavaan sotilaalliseen toimintaan (10. art.).

YAT:n ja Irakin sopimukset ovat voimassa 15 ja Intian sopimus 20 vuotta sekä sen jälkeen viisivuotiskausittain yhden vuoden irtisanomis-oikeudella.

V ITÄ-EUROOPAN VALTIOIDEN KESKINÄISET SOPIMUKSET

Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden sopimukset ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta ovat olleet esikuvina myös vastaaville Itä-Euroopan valtioiden keskinäisille sopimuksille. Jugoslavia solmi tällaisen sopimuksen Puolan kanssa maaliskuussa 1946 ja muiden kansandemokratioiden kanssa seuraavaan vuoteen mennessä. Kaikki Jugoslavian ystävyys- ja avunantosopimukset kuitenkin lakautettiin Neuvostoliiton ja kansandemokratioiden toimesta syksyllä 1949. Puola, joka Neuvostoliiton kanssa jo v 1943 oli allekirjoittanut oman ystävyys-sopimuksensa, solmi sellaisen Tšekkoslovakian kanssa 10. 3.

1947. Tämän jälkeen Itä-Euroopan valtiot solmivat toistensa kanssa kaikkiaan 11 keskinäistä avunantosopimusta. Näistä viimeinen allekirjoitettiin Tshekkoslovakian ja Unkarin välillä huhtikuun 4. päivänä 1949. Nykyisistä kansandemokratioista vain Saksan Demokraattinen Tasavalta, joka vielä tuolloin oli miehitetyn valtion asemassa, jäi ilman avunantosopimuksia. Albanialla puolestaan oli vain yksi sopimus, joka oli tehty Bulgarian kanssa v 1947.

1940-luvun sopimukset on korvattu uusilla, 20 vuodeksi tehdyillä sopimuksilla vv 1967—1972. DDR, joka 1964 solmi avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa, allekirjoitti sellaisen v 1967 Puolan, Tshekkoslovakian, Unkarin ja Bulgarian kanssa sekä Romanian kanssa v 1972. Varsovan sopimukseen kuuluvilla kansandemokratioilla (Albania on ilmoittanut eronneensa järjestön jäsenyydestä) on siten kaikkiaan 15 ystävyys- ja avunantosopimusta.¹⁾ Näiden määräykset noudattavat melko tarkoin ao valtioiden Neuvostoliiton kanssa allekirjoittamien sopimusten sisältöä eikä niiden yksityiskohtainen selvittäminen täten ole tarpeen. Eräitä poliittisen aseman ja ulkopoliittikan erityisyyksistä johtuvia vivahde-eroja voidaan kuitenkin panna merkille.

Saksan Demokraattisen Tasavallan solmimat sopimukset sisältävät mm viittauksen Saksan yhdistämiseen, joka katsotaan mahdolliseksi vain molempien Saksan valtioiden välisten suhteiden normalisoimisella ja naapurivaltioiden turvallisuuden takaamisella. Siinä tapauksessa, että syntyy yhdistynyt, rauhanomainen ja demokraattinen Saksan valtio, osapuolet ovat sitoutuneet tarkistamaan sopimusmääräykset. Toisen

¹⁾ Sopimukset on allekirjoitettu seuraavasti:

1. 3. 67 Puola—Tshekkoslovakia
15. 3. 67 Puola—DDR
17. 3. 67 Tshekkoslovakia—DDR
6. 4. 67 Puola—Bulgaria
18. 5. 67 Unkari—DDR
7. 9. 67 Bulgaria—DDR
26. 4. 68 Tshekkoslovakia—Bulgaria
16. 5. 68 Puola—Unkari
15. 6. 68 Tshekkoslovakia—Unkari
17. 8. 68 Tshekkoslovakia—Romania
10. 7. 69 Unkari—Bulgaria
12. 11. 70 Puola—Romania
19. 11. 70 Romania—Bulgaria
24. 2. 72 Romania—Unkari
12. 5. 72 Romania—DDR

maailmansodan jälkeisten rajojen loukkaamattomuutta tarkoittava lauseke sisältyy kaikkiin DDR:n ystävyys- ja avunantosopimuksiin. Berliini todetaan itsenäiseksi poliittiseksi yksiköksi Puolan ja Tšekkoslovakian kanssa solmituissa sopimuksissa ja Länsi-Saksan yksinedustuspyrkimys torjutaan Bulgarian sopimuksessa. Tšekkoslovakian ja itä-Saksan sopimuksessa katsotaan Münchenin sopimuksen vuodelta 1938 olevan alun pitäen mitätön kaikkine siitä johtuvine seuraamuksineen. Puolan allekirjoittamissa sopimusteksteissä on kysymys rajojen koskemattomuudesta niin ikään saanut keskeisen merkityksen.

Em sopimuskohdat ovat paljolti deklaratorisia eikä niiden tarkoituksena niinkään ole varmistautua sopimuskomppanin kannatuksesta kyseisissä kohdissa kuin saada ne oikeudellisesti pätevässä muodossa yleiseen kansainväliseen tietoisuuteen. Varsinaiset sotilaalliset säännökset ovat kaikissa sopimuksissa lähes yhdenmukaiset. Avunanto hyökkäyksen sattuessa tapahtuu viipymättä kaikin käytettävissä olevin keinoin sotilaalliset toimenpiteet mukaan lukien. Romanian ja Bulgarian sopimuksissa vuodelta 1970 on kuitenkin käytetty tavanomaisesta poikkeavaa formulointia. Sen mukaan sopimuspuolet antavat toisilleen hyökkäyksen torjumiseksi tarvittavaa "multilateraalista apua" kaikin käytettävissään olevin keinoin, sotilaalliset toimenpiteet mukaan lukien. Avun ollessa sopimuksen perusteella rajoitettu monenkeskiseksi tapahtuu avunanto siten käytännössä Varsovan sopimuksen perusteella, mihin myös sopimuksen 6. artiklassa viitataan.

Neuvotteluvollisuuden osalta Itä-Euroopan sopimusten määräykset ovat yhdenmukaisia. Kansandemokratiat ovat sitoutuneet neuvottelemaan sopimuskomppaneittensa kanssa kaikista, molempien osapuolten etuja koskettavista tärkeistä kansainvälisistä kysymyksistä. Eräissä tapauksissa on lisäksi sitouduttu yhdenmukaistamaan näitä koskevat asenteet (esim. Unkarin ja Bulgarian sopimus). Myös taloudellisen työnjaon osalta on useissa sopimuksissa velvoituksia. Tässäkin Romania muodostaa poikkeuksen, esim sen Bulgarian kanssa tekemässä sopimuksessa osapuolet ovat vain sitoutuneet "informoimaan toisiaan valtiottensa sosialistisesta rakennustyöstä".

VI MUUT PUOLUSTUSSOPIMUKSET

A. KESKI-IDÄN VALTIOIDEN SOPIMUS (CENTO)

Nykyisin CENTO:n (Central Treaty Organization) nimellä tunnettu, eräiden Keski-idän valtioiden muodostama puolustus- ja taloudellinen kehittämisjärjestö sai alkunsa helmikuun 25. päivänä 1955 Turkin ja Irakin välillä solmitusta sopimuksesta. Tähän nk Bagdadin paktiin liitettiin saman vuoden maaliskuussa Iso-Britannia, syyskuussa Pakistan ja lokakuussa Iran. Irak erosi paktista v 1959 maassa edellisenä vuonna tapahtuneen vallankaappauksen seurauksena. Järjestön päämaja siirtyi samalla Bagdadista Ateenaan, ja sen nimeksi tuli Central Treaty Organization.

Sopimuksen päämääräksi ilmaistaan sen 1. artiklassa sopimuspuolten turvallisuutta ja puolustusta koskeva yhteistyö, joka tapahtuu sopusoinnussa YK:n peruskirjan 51. artiklan kanssa. Sellaiset toimenpiteet, joihin päätetään ryhtyä tämän yhteistoiminnan toteuttamiseksi, edellyttävät osapuolten välisten erillissopimusten solmimista. Mitään kollektiivisia puolustusvelvoitteita hyökkäystapauksen varalta ei sopimukseen sisälly. Todettakoon, että ne bilateraaliosopimukset, joilla Yhdysvallat on sitoutunut avustamaan Turkkiä, Irania ja Pakistania CENTO:n puitteissa, menevät sotilaallisilta velvoitteiltaan jossakin määrin pitemmälle.

Bagdadin sopimus on säännöksiltään eräänlainen runkosopimus, joka määrittää vain periaatepuitteet sopimusvaltioiden yhteistoiminnan kehittämiseksi puolustuskysymyksissä. Näihin säännöksiin tukeutuen on järjestölle luotu varsin laaja organisaatio useine pysyvine elimineen ja komiteoineen, joissa myös Yhdysvallat on edustettuna. Bagdadin valtioiden päätarkoituksia oli alun pitäen omistaa huomiota alueillaan voimistuneeseen subversiiviseen toimintaan. Tästä ja väljistä sopimusmäääryksistä johtuen yhteistoiminta ulkoista uhkaa vastaan ei olekaan CENTO:ssa saanut niin kiinteitä muotoja kuin useissa muissa liittojärjestelmissä.

B. BALKANIN VALTIOIDEN SOPIMUKSET

1. Balkanin pakti

Jugoslavian tultua erotetuksi Kominformista ja Itä-Euroopan valtioiden lakkautettua yksipuolisesti sen kanssa solmimansa sopimukset ryhtyi Jugoslavia etsimään tukea toisaalta. Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska julistivatkin v 1951, että ne pitäisivät jokaista hyökkäystä Jugoslaviaa vastaan aggressiona. Presidentti Tito pyrki kuitenkin varmistamaan maansa koskemattomuuden myös puolustussopimuksella asiasta kiinnostuneiden naapurivaltioiden kanssa. Kreikka ja Turkki, jotka tuolloin niin ikään tunsivat asemansa uhatuksi, solmivat Jugoslavian kanssa ystävyyssopimuksen Ankarassa 28. 2. 1953. Kyseessä oli lähinnä yhteistoimintaa puolustuksen alalla koskeva asiakirja, joka velvoitti sopimusvaltioitten yleisesikunnat laatimaan yhteisiä ehdotuksia puolustusvalmisteluiksi. Stalinin kuoleman jälkeen Balkanin tilanne oli yhä selkiintymätön ja Jugoslavia ehdotti sopimuksen laajentamista. Elokuun 9. päivänä 1954 allekirjoitettiin Bledissä Jugoslaviassa uusi sopimus, joka sittemmin tunnettiin Balkanin paktina.¹⁾

Balkanin sopimuksessa aseellinen hyökkäys yhtä tai useampaa osapuolta vastaan jokaisessa osassa niiden aluetta katsottiin hyökkäykseksi niitä kaikkia vastaan. Osapuolet sitoutuivat erikseen ja yhdessä viipymättä avustamaan hyökkäyksen kohteeksi joutunutta sopimuspuolta ryhtymällä kaikkiin yhteisesti sovittaviin toimenpiteisiin aseellisen voiman käyttö mukaan lukien. Yksimielisyysperiaate lienee sisällytetty sopimukseen Kreikan ja Turkin NATO-jäsenyyden johdosta, jonka mahdollisesti aiheuttamat ongelmat täten tahdottiin eliminoida. Sopimuspuolet ilmoittivatkin 6. artiklassa olevansa tietoisia siitä, että aseellinen hyökkäys muuta kuin heidän omaa maataan vastaan voi suoranaisesti tai välillisesti uhata yhden tai useamman osapuolen koskemattomuutta ja sitoutuivat neuvottelemaan keskenään hyökkäyksen satuessa valtiota vastaan, johon nähden jollakin allekirjoittajalla oli keskinäisen avunannon velvollisuus.

20 vuodeksi tehty Balkanin pakti on oivallinen esimerkki oman

¹⁾ Ruge, mt ss 151—152.

aikansa olosuhteisiin sidotusta sopimuksesta, joka käytännössä voi pian menettää merkityksensä. Tästä on mm osoituksena, ettei pysyvä neuvosto (jonka sopimuksen mukaan tulee kokoontua säännöllisesti kahdesti vuodessa) ole kokoontunut (kertaakaan vuoden 1955 jälkeen ja ettei myöskään sihteeristö ole enää työskennellyt useampaan vuoteen.

2. Kreikan, Turkin ja Kyproksen liittosopimus

Kyproksen tulevaisuudesta Zürichissä ja Lontoossa 1959 käytyjen neuvottelujen tuloksena solmittiin eräitä saaren asemaa koskevia kansainvälisiä sopimuksia, joihin kuului myös Nikosiassa 16. 8. 1960 allekirjoitettu sopimus liitosta Kreikan, Turkin ja Kyproksen välillä. Sopimus edellyttää yleistä yhteistoimintaa ao valtioiden puolustusvoimien kehittämistä koskevissa kysymyksissä, mutta rajoittaa hyökkäystapauksessa annettavan avun Kyproksen saarta koskevaksi. Kyseisen sopimuksen 2. artiklassa sopimuspuolet sitoutuvat vastustamaan jokaista hyökkäystä tai aggressiota, suoranaista tai epäsuoraa, joka on suunnattu Kyproksen Tasavallan riippumattomuutta vastaan. Alueellisesta rajoituksestaan huolimatta mainittu velvoite on rinnastettavissa muiden liittosopimusten vastaaviin velvoitteisiin, sillä avunanto tapahtuu automaattisesti sopimuksen lisäpöytäkirjan edellyttäessä lisäksi määrävahvuisten kreikkalaisten ja turkkilaisten sotilasyksiköitten läsnäoloa Kyproksella.

Kreikan ja Turkin sekä Kyproksen ja Turkin välillä syntyneiden kiistojen seurauksena, jotka mm johtivat YK:n rauhanturvaamisjoukkojen sijoittamiseen saarelle, Kyproksen hallitus lakkautti yksipuolisesti liittosopimuksen Turkin kanssa 14. 4. 1964. Tämänkin sopimuksen käytännöllinen arvo on siten varsin vähäinen. Sitävastoin Kyproksen takuusopimus, jolla Iso-Britannia, Kreikka ja Turkki sitoutuvat ylläpitämään Kyproksen Tasavallan riippumattomuuden, alueellisen koskemattomuuden ja turvallisuuden, on sellaisenaan yhä voimassa.

C. ARABIVALTIOIDEN SOPIMUKSET

1. Arabiliiton kollektiivinen puolustussopimus

Arabivaltioiden yhtenäisyyden ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi luotiin vuonna 1945 Arabivaltioiden liitto -niminen laaja-alainen yhteis-

järjestö. Järjestön poliittinen hajanaisuus, joka ilmeni mm arabivaltioiden kykenemättömyytenä estää itsenäisen Israelin valtion perustaminen antoi aiheen kujittaa erityisesti arabien sotilaallista yhteistointimintaa. Tässä tarkoituksessa Arabiliiton neuvosto hyväksyi yksimielisesti liiton kollektiivista puolustusta ja taloudellista yhteistyötä koskevan sopimusluonnoksen, jonka Egypti, Syyria, Libanon, Saudi-Arabia ja Jemen allekirjoittivat 17. 6. 1950. Irak liittyi sopimukseen 2. 2. 1951, Jordania 16. 2. 1952, Marokko 13. 6. 1961 sekä Libya, Sudan, Algeria, Tunisia ja Kuwait 10. 9. 1964.¹⁾

Arabivaltioiden sopimusjärjestelmä vastaa rakenteellisesti Amerikan valtioiden sopimusjärjestelmää, sillä kummallakin valtioryhmällä on laaja-alaisen yhteistyöjärjestönsä ohella erityinen kollektiivinen puolustussopimuksensa. Arabivaltioiden poliittiset ja sotilaalliset yhteistoimintapyrkimykset ovat kuitenkin kärsineet valtioiden keskinäisistä erimielisyyksistä. Niinpä esim Israelin ja arabivaltioiden välisissä konflikteissa ei ole kertaakaan kyetty organisoimaan yhtenäistä sotilaallista vastarintaa. Puolustussopimuksen osapuolia varsin pitkälle velvoittavat säännökset ovat siten käytännössä jääneet paljolti toteutumatta.

Sopimuksen sotilaalliset velvoitteet sisältyvät sen 2. artiklaan, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat pitämään jokaista hyökkäystä muita sopimuspuolia vastaan hyökkäyksenä itseään vastaan. Sen tähden ne sitoutuvat viipymättä antamaan hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle valtiolle erillistä tai yhteistä apuaan kaikkiin käytettävissään olevin keinoin, sotilaalliset toimenpiteet mukaan lukien, hyökkäyksen torjumiseksi sekä rauhan ja turvallisuuden palauttamiseksi. Näistä toimenpiteistä on viipymättä ilmoitettava sekä YK:n turvallisuusneuvostolle että Arabiliiton neuvostolle.

Arabiliiton puolustussopimus sisältää muiden liittosopimusten tavoin velvoituksen osapuolten välisestä neuvonpidosta sodanuhan vallitessa:

Sopimusvaltiot tulevat neuvottelemaan keskenään minkä tahansa tämän sopimuksen allekirjoittajan pyynnöstä, kun on olemassa perusteltuja syitä uskoa, että jonkin sen osapuolen alueellinen koskemattomuus, riippumattomuus tai turvallisuus on uhatuna. Sodanuhan tai kansainvälisen selkkauksen sattua sopi-

¹⁾ Treaties and alliances of the world, s 127.

musvaltiot tulevat viipymättä ryhtymään toimenpiteisiin yhdenmukaistaakseen suunnitelmansa ja puolustustoimensa tilanteen edellyttämällä tavalla (3. art.).

Yllä mainittujen velvoitusten toteuttamiseksi sopimuspuolet sitoutuivat toimimaan yhteistyössä asevoimiensa lujittamiseksi ja koordinoimiseksi sekä osallistumaan voimavarojensa ja tarpeidensa mukaan hyökkäyksen torjumista tarkoittaviin valmisteluihin. Yhteistyön valmistelemiseksi ja toteuttamiseksi on perustettu pysyvä sotilaskomissio, joka koostuu sopimusvaltioiden asevoimien yleisesikuntien edustajista.

2. Muut arabivaltioiden puolustus sopimukset

Yhdistyneen Arabitasavallan ja Syyrian keskinäinen puolustus sopimus allekirjoitettiin Kairossa 4. 11. 1966. Sopimuspuolet pitävät mitä tahansa toiseen osapuoleen kohdistuvaa hyökkäystä hyökkäyksenä myös itseään vastaan ja sitoutuvat avustamaan toisiaan kaikin hyökkääjän lyömiseksi tarpeellisin keinoin. Neuvotteluja varten on perustettu yhteinen puolustusneuvosto ja asevoimat toimivat sopimuksen mukaan yhteisen ylijohdon alaisena. Sotilaallisissa operaatioissa asevoimia johtaa YAT:n armeijan esikuntapäällikkö.

Yhdistynyt Arabitasavalta ja Jordania allekirjoittivat Kairossa 30. 5. 1967 olennaisilta osiltaan edellisen kaltaisen puolustus sopimuksen, johon Irak liittyi seuraavan kesäkuun 4. päivänä. Egyptin ja Jordanian sopimus edellytti, että kumpikin valtio pitäisi aseellista hyökkäystä hyökkäyksenä myös itseään vastaan ja että tällaisessa tapauksessa suoritettaisiin yhteisiä sotatoimia. Sodan sattuessa YAT:n armeijan esikuntapäällikkö johtaisi sekä egyptiläisiä että jordanialaisia joukkoja. Sopimuksessa edellytetään edelleen perustettavaksi yhteinen puolustusneuvosto sekä asevoimien yhteinen ylijohdo, joka käsittää aselajien esikuntapäälliköt ja yhteisen yleisesikunnan. YAT:n ja Jordanian diplomaattisten suhteiden katkettua huhtikuussa 1972 ei sopimuksella nykyvaiheessa ole käytännön merkitystä.

D. AASIAN VALTIOIDEN SOPIMUKSET

Aasian valtiot ovat solmineet lukuisia poliittisia valtiosopimuksia ja ovat osallisena myös useissa maanosan ulkopuolisten valtioiden kanssa

solmituissa puolustussopimuksissa. Näille on kuitenkin ominaista, että ne ovat enimmäkseen syntyneet ulkopuolisten valtioiden aloitteesta ja että aasialaisten valtioiden sotilaallinen merkitys on näissä sopimussuhteissa ollut toissijainen ei-aasialaisen osapuolen dominoivaan asemaan verrattuna. Ottaen huomioon, että esim monenkeskisessä SEATO:ssa on edustettuna vain 20 % koko Kaakkois-Aasian pinta-alasta ja 19 % sen väestöstä, on sitäkin pidettävä länsivaltojen sopimuksena Kaakkois-Aasian alue toimintakenttänä eikä Kaakkois-Aasian omien valtioiden puolustussopimuksena.¹⁾

Kiinan Kansantasavalta on muihin suurvaltoihin verrattuna ollut pidättyväinen sotilaallista merkitystä omaavien valtiosopimusten solmimisessa. Se on sen sijaan tehnyt puhtaasti poliittisia ystävyyssojimuksia useiden Aasian, Itä-Euroopan (DDR, Tšhekkoslovakia, Unkari) ja Afrikan valtioiden kanssa. Toinen Kiinan Kansantasavallalle tunnusomainen sopimustyyppi on rajasopimukset, joita se on tehnyt mm Burman, Nepalín ja Pakistanin kanssa. Ainoa varsinainen puolustus-sopimus on Kiinan ja Pohjois-Korean kesken 11.7.1961 allekirjoitettu sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta. Pohjois-Korean pääministeri Kim Il Sung allekirjoitti tämän sopimuksen vain muutaman päivän kuluttua Neuvostoliiton kanssa solmittaan vastaavasta sopimuksesta. Molempien sopimusten määräykset ovatkin olennaisilta osiltaan samansisältöiset.

Intia, joka sotilaallisilla toimillaan ratkaisevasti myötävaikuttii itseenäisen Bangladeshin valtion syntymiseen solmi tämän kanssa 19.3.1972 25-vuotisen ystävyys- ja avunantosopimuksen, joka kaikilta olennaisilta osiltaan on Intian ja Neuvostoliiton sopimuksen kaltainen. Sopimus velvoittaa mm pidättymään avun antamisesta kolmannelle osapuolelle, joka ryhtyy aseelliseen konfliktiin toista sopimuspuolta vastaan. Hyökkäyksen tai sen uhan varalta on sovittu sopivia toimia koskevasta neuvotteluvollisuudesta uhan poistamiseksi sekä sopimuspuolten rauhan ja turvallisuuden varmistamiseksi.

¹⁾ von Bonsdorff, Göran, Alueellinen yhteistyö kansainvälisessä politiikassa, Helsinki 1967, s 65.

VII JOHTOPÄÄTELMIÄ

Valtioiden sopimuskäytännön tunnusomaisimpia piirteitä viime vuosikymmeninä on ollut valtiosopimusten lukumäärän huomattava lisääntyminen. Tämän kehityksen luonnollisena syynä on ollut paitsi uusien valtioiden syntyminen, myös valtioiden välisen kanssakäymisen ulottaminen yhä moninaisemmille yhteiskunnallisen toiminnan alueille. Monet niin poliittista kuin teknis-taloudellista yhteistoimintaa koskevat kysymykset ovat edellyttäneet yhtenäisten käyttäytymissääntöjen noudattamista ja näistä säännöistä sopimista. Valtiosopimusten määrällisen kasvun ohella toinen uudemmalle sopimuskäytännölle tunnusomainen piirre on ollut monenkeskisten ja yleissopimusten solmiminen aiemmin niin tavallisten bilateraaliosopimusten rinnalle.

Edellä todetut ilmiöt voidaan havaita myös puolustussopimusten kohdalla, jossa ennen kuluvaan vuosisataa tunnettujen harvojen kahden tai enintään kolmenkeskisten sopimusten rinnalle on luotu lukuisia monenkeskisiä puolustusyhteisöjä. Kun vielä otetaan huomioon, että kuluvallakin vuosisadalla liittosopimukset oli tehty joko määrättyä tarkoitusta varten tai muuten väliaikaisiksi, voidaan sanoa, että pysyvät sotilaalliset sopimusjärjestelmät ovat syntyneet vasta toisen maailmansodan jälkeen. Nykyisin voimassaolevat puolustussopimukset ovat siis historiallisesti katsoen varsin lyhyen ajanjakson tuotetta. On näin ollen luonnollista, että niillä on lukuisia rakenteellisia ja sisällöllisiä yhtymäkohtia. Rakenteellisista tekijöistä voidaan todeta, että ne yleensä sisältävät:

- sopimuksen taustaa ja päämääriä valaisevan johdanto-osan,
- varsinaisen sopimusosan sopimusveloitteineen sekä
- ratifiointia, voimassaoloa ja lakkauttamista koskevat säännökset.

Puolustussopimusten asiasisällössä on niin ikään monia yhteneävyyksiä. Tunnusomaisia kohtia, jotka esiintyvät useimmissa, joskaan ei välttämättä kaikissa sopimuksissa ovat mm seuraavat:

- Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan päämäärien ja periaatteiden kunnioittaminen,
- puuttumattomuus toistensa sisäisiin asioihin sekä toistensa suve-

- reenisuuden, itsemääräämisoikeuden ja alueellisen koskemattomuuden kunnioittaminen,
- velvoitus ratkaista keskinäiset kiistakysymykset pelkästään rauhanomaisin keinoin kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta vaarantamatta,
 - velvoitus olla yhtymättä toista sopimuspuolta vastaan tähdättyihin liittoutumiin tai sopimuksiin,
 - casus foederis -lauseke, joka ilmaisee sopimusvelvoitteiden voimaantulon edellytykset,
 - toimenpiteet casus foederisin toteutuessa (yleiset tai erityiset, keskinäiset tai yksipuoliset avunanto- tai yhteistoimintavelvoitteet),
 - neuvotteluelvoitteet (yleinen neuvotteluelvoite kaikissa sopimuspuolten etuja koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä, määräaikaisneuvotteluja koskevat velvoitteet tai hyökkäyksen tahi sen uhan aiheuttamat erityiset neuvotteluelvoitteet),
 - muut yhteistoimintavelvoitteet (poliittiset, taloudelliset, kulttuurisia jne. koskevat),
 - sopimuksen organisaatiota ja yhteiselimiä koskevat määräykset,
 - sopimuksen alueellista ulottuvuutta tai soveltamisalaa koskevat säännökset.

Tarkasteltaessa sopimusjärjestelmiä poliittisiin vyöhykkeisiin perustuvan ryhmittelyn puitteissa voidaan todeta, etteivät eri vyöhykkeiden ratkaisut eroa merkittävästi toisistaan. Kaikkien poliittisten alueiden puolustussopimuksista löytyy niin pitkälle ulottuvaan yhteistoimintaan kuin sotilaallisesti vähemmän velvoittavia säännöksiä. Merkittäviä eroja esiintyy sen sijaan eri sopimusjärjestelmien sisällä. Esim. kahden johtavan suurvallan sopimuspolitiikalle on tunnusomaista useamman asteisten sitoumusten solmiminen eri maantieteellisillä alueilla olevien sopimuskumppaneiden kanssa. Sekä Yhdysvaltain että Neuvostoliiton Euroopan valtioiden kanssa solmimat puolustussopimukset ovat keskinäisiltä velvoitteiltaan laajakantoisempia ja automaattisempia kuin niiden sopimukset Aasian valtioiden kanssa. Sama havainto voidaan tehdä myös sellaisten keskisuurten valtioiden kuin Iso-Britannian ja Ranskan sopimuskäytännöstä. Mainittu ero johtunee ennen

muuta valtioiden turvallisuusetujen ensisijaisuudesta Euroopan mantereella ja näiden etujen toissijaisuudesta Euroopan ulkopuolisissa maanosissa. (Yhdysvaltain osalta on myös Amerikan maanosa luettava sen ensisijaisten turvallisuusetujen vyöhykkeeseen.) Yleistäen voitaneenkin todeta, että ensisijaisten turvallisuusetujen vyöhykkeillä suurvaltain sopimukset sisältävät moninaisempia ja ehdottomampia velvoitteita kuin toissijaisten turvallisuusetujen vyöhykkeillä. Primäärivyöhykkeillä suurvallat ovat valmiit huomattaviin omakohtaisiin velvoituksiin, kun taas toissijaisilla alueilla ne pyrkivät varmistamaan alueen tai sillä sijaitsevien ystävällismielisten valtioiden turvallisuuden vähäisemmällä määrällä omakohtaisia velvoitteita. Ensisijaisalueille on myös tietyssä määrin ominaista etujen rinnakkainen varmistaminen sisällyttämällä samat sitoumukset kahteen, toisistaan riippumattomaan sopimusjärjestelmään (Varsovan sopimus ja Neuvostoliiton kahdenkeskiset yya-sopimukset, Pohjois-Atlantin sopimus ja Brysselin sopimus).

Aiemmin on todettu, että puolustus sopimusten velvoitteista tärkeimpinä voidaan pitää (1) sotilaallisen avun antamista tai sotilaallista yhteistoimintaa ja (2) neuvottelovelvoitteita koskevia säännöksiä. Juuri näiden säännösten perusteella voidaan eri sopimuksia parhaiten verrata toisiinsa, koska niihin keskittyy puolustus sopimusten olennaisin sisältö. Pyrittäessä sijoittamaan puolustus sopimuksia eri ryhmiin, olisikin jako perustettava mainittujen velvoitteiden, erityisesti avunantovelvoitteen, kohdalla esiintyvin eroavuuksiin. Tällä perusteella puolustus sopimukset voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: 1) liittosopimukset, 2) avunantosopimukset ja 3) yhteistoimintasopimukset.

1) **Liittosopimuksille** tunnusomaisia piirteitä ovat: a) avunantovelvoitteen määrittäminen siten, että hyökkäys yhtä sopimuspuolta vastaan katsotaan hyökkäykseksi toista tai muita sopimuspuolia vastaan keskinäisen avunantovelvoitteen syntyessä täten automaattisesti ja b) neuvotteluvollisuus kaikissa osapuolten turvallisuutta koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä. Casus foederis määritellään siten, että avunantovelvoite astuu voimaan, mikäli yksi tai useampi sopimuspuoli joutuu aseellisen hyökkäyksen kohteeksi jonkin valtion tai valtioryhmän taholta.

Liittosopimukset voivat samanaikaisesti olla tarkoitettut sekä ulkoista,

kolmansien valtioiden taholta suuntautuvaa uhkaa että sopimusalueen sisältä päin ilmenevää vaaraa vastaan. Mikäli liittosopimus velvoittaa osapuolet toimenpiteisiin sopimusjärjestelmän sisällä, voidaan sen sanoa sisältävän (a) laajennettuja velvoitteita. Jos liittolaiset ovat sitoutuneet yhteistoimintaan mitä tahansa ulkoista vihollista vastaan ja niiden velvoitteet ovat kaikissa tapauksissa yhtäläiset voidaan puhua (b) keskinäisistä velvoitteista. Mikäli taas liittosopimus kohdistuu yhtä tai useampaa nimeltä mainittua valtiota vastaan tai yhteistoiminta on tarkoitettu toteutettavaksi määrätyllä alueella ovat kysymyksessä (c) rajoitetut velvoitteet. Tarkasteltaessa liittosopimusten sijoittumista mainittuihin ryhmiin on tarkoituksenmukaista vielä tehdä ero monenkeskisten ja kahdenkeskisten sopimusten välillä.

a) Monenkeskisistä liittosopimuksista ainoa, joka mainitsee voimakeinojen käytön mahdollisuuden alueen sisältä alkunsa saavassa hyökkäystapauksessa on Amerikan valtioiden välinen Rion sopimus. Tämän sopimuksen voidaan täten katsoa olevan velvoitteiltaan laajin monenkeskinen puolustussopimus. Kahdenkeskisistä sopimuksista laajennettuja velvoitteita sisältyy Neuvostoliiton ja Tšhekkoslovakian väliseen yya-sopimukseen.

b) Monenkeskisten puolustusliittojen enemmistön muodostavat ensi sijassa ulkoista uhkaa varten solmitut liittosopimukset, joissa sotilaallinen avunanto tapahtuu automaattisesti ja viivytyksettä ja osapuolten velvoitteet ovat kaikilta osiltaan keskinäiset. Avunantovelvoite on määriteltä siten, että avun antajan on ryhdyttävä kaikkiin välttämättömiin tai tarpeellisiksi katsomiinsa toimiin, aseelliset toimenpiteet mukaan lukien, yhteisen vaaran torjumiseksi. Kaikissa tapauksissa annettavan avun ei kuitenkaan tarvitse olla sotilaallista, esim Pohjois-Atlantin ja Varsovan sopimukset sallivat avun antajille tietyt harkintarajat apunsa määrittämisessä. Avunanto on yleensä säädetty toteutettavaksi yhteisymmärryksessä muiden sopimusvaltioiden kanssa.

Kahdenkeskisissä puolustussopimuksissa keskinäinen liittosuhde esiintyy puhtaimmassa muodossaan niissä Itä-Euroopan valtioiden sopimuksissa, joissa avunanto on yleinen ja rajoittamaton jomman kumman sopimuspuolen joutuessa minkä tahansa valtion tai valtioryhmän hyökkäyksen kohteeksi. Edelleen on huomattava, että avunantovelvoite

näissä sopimuksissa on ehdoton velvoittaessaan osapuolet antamaan apunsa kaikin käytettävissään olevin voimin.

Neuvotteluvollisuus monenkeskisissä sotilasliitoissa on automaattinen ja astuu voimaan heti, kun yksikin sopimusvaltio katsoo jonkin sopimuspuolen alueellisen koskemattomuuden, riippumattomuuden tms olevan uhattuna. Sen ohella liiton pysyvä neuvotteluelin on saatettu velvoittaa muodostettavaksi siten, että se voi kokoontua viipymättä milloin tahansa. Neuvotteluvollisuus kaikissa molempia osapuolia koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä kuuluu myös kahdenkeskisten liittosopimusten tunnusmerkkeihin.

c) Oman ryhmänsä muodostavat sellaiset liittosopimukset, joissa osapuolten velvoitteet ovat tavalla tai toisella rajoitetut. Vaikka avunanto onkin automaattinen, velvoitteiltaan rajoitetut sotilasliitot on suunnattu yhtä tai useampaa nimeltä mainittua vihollista vastaan, velvoittavat avunantoon määrättyllä alueella tai ovat tarkoitettut suojaamaan vain erikseen mainittuja allekirjoittajavaltioita. Balkanin valtioiden sopimusten voidaan katsoa olevan velvoitteiltaan rajoitettuja monenkeskisiä liittosopimuksia. Vastaavanlaisia kahdenkeskisiä sopimuksia ovat puolestaan Aasian sosialististen valtioiden sopimukset.

2) Avunantosopimuksille tunnusomaisina piirteinä voidaan pitää avunantovelvoitteen liittosopimusta vähäisempää automaattisuutta sekä yhteisiä sotilaallisia johtoelimiä koskevien säännösten puuttumista. Avunannon edellytykset on määritelty siten, ettei allekirjoittajavaltiota välttämättä velvoiteta pitämään toista sopimuspuolta vastaan kohdistuvia hyökkäystoimia hyökkäyksinä itseään vastaan. Yhteistoimintaan ryhdytään tätä koskevan päätöksen tultua tehdyksi joko yhdessä tai kaikissa sopimusvaltioissa sen mukaan kuin siitä kulloinkin on sovittu. Yhteisiä puolustustoimenpiteitä koskeva neuvotteluelvoite on yleensä rajoitettu sopimusvaltioiden turvallisuutta määrättyillä alueilla vaarantaviin tilanteisiin, joskin yleisluontoinen neuvotteluelvoite kaikissa osapuolten etuja koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä saattaakin sisältyä avunantosopimuksiin.

Monikansallisia, joskin velvoittavuudeltaan poikkeavia avunantosopimuksia ovat SEATO ja ANZUS. Näiden avunantovelvoitteen sanamuoto muistuttaa läheisesti liittosopimusten vastaavia säännöksiä, mutta

sallii ao valtioiden päättävälle elimille liittosopimuksia suuremman harkintavapauden sotilaallisen apunsa määrittämisessä.

Kahdenkeskiset avunantosopimukset on yleensä solmittu määrätyn alueen turvallisuuden varmistamista silmällä pitäen. Osapuolten avunantovelvoitteet voivat olla joko keskinäisiä tai yksipuolisia, niiden soveltamisalue voi olla laajempi tai suppeampi tai niiden voimaantumisen edellytykset voivat poiketa toisistaan. Laajimpaan ryhmään kuuluvat Yhdysvaltain sopimukset Filippiinien, Etelä-Korean ja Formosan kanssa, jotka sisältävät keskinäisiä velvoitteita. Vain toisen sopimuspuolen alueeseen rajoittuvia velvoitteita sisältyy Yhdysvaltain ja Japanin sekä Iso-Britannian ja Maltan sopimuksiin.

Oman avunantosopimusten ryhmän voidaan katsoa muodostuvan sellaisista sopimuksista, joiden tarkoittama sotilaallinen yhteistoiminta astuu voimaan vasta eri sopimuksesta. Tällainen velvoitteiltaan ehdollinen avunantosopimus on Neuvostoliiton ja Suomen välinen ystävyys- ja yhteistoimintasopimus. Sen sotilaallinen avunantovelvoite koskee vain toisen sopimuspuolen aluetta, on tarpeen mukainen ja rajoittuu määrättyjen valtioiden taholta kohdistuvaan hyökkäykseen. Neuvotteluvelvoite, päinvastoin kuin liitto- ja avunantosopimuksissa yleensä, syntyy vasta molempien sopimuspuolten ilmaistessa tätä koskevan tahonsa.

Eri sopimuksesta voimaan astuvien avunantosopimusten toisen alaryhmän muodostavat sopimukset, joissa avunannon edellytyksenä on toisen osapuolen sotilaallisen avun saamista koskeva pyyntö. Yhteistoiminnan ehdot on saatettu määritellä eri sopimuksilla (Ranskan sopimukset Afrikan valtioiden kanssa) tai niistä sovitaan erikseen kummankin sopimuspuolen kanssa (Yhdysvaltain sopimukset CENTO-valtioiden kanssa).

3) Puolustusta koskeviksi yhteistoimintasopimuksiksi voidaan luonnehtia sellaisia valtiosopimuksia, jotka yhteisten päämäärien edistämisen tarkoituksessa velvoittavat sopimuspuolia yhteistoimintaan puolustusvalmiutensa kehittämiseksi tai yhteisistä toimenpiteistä neuvottelamiseen aseellisen hyökkäyksen sattuessa. Yhteistoimintasopimusten päämerkitys on yleensä muissa kuin puolustusta koskevissa kysymyksissä. Ne eivät sinänsä velvoita sotilaallisen avun antamiseen vaan jät-

tävät tässä suhteessa mahdollisesti tehtävät päätökset osapuolten välillä käytävien neuvottelujen varaan. Monikansalliseksi yhteistoimintasopimukseksi voidaan katsoa Bagdadin sopimuksen pohjalla syntynyt CENTO-sopimus. Bilateraalsiin yhteistoimintasopimuksiin puolestaan voidaan lukea mm Neuvostoliiton sopimukset Yhdistyneen Arabitasa-vallan ja Intian kanssa.

Edellä olevien periaatteiden mukainen puolustusopimusten ryhmitely on esitetty seuraavassa asetelmassa.

PUOLUSTUSSOPIMUKSET

I LIITTOSOPIMUKSET

A. Laajennetut velvoitteet

Monenkeskinen: Rion sopimus

Kahdenkeskinen: Neuvostoliitto—Tshekkoslovakia

B. Keskinäiset velvoitteet

Monenkeskinen: Brysselin, Pohjois-Atlantin ja Varsovan sopimukset, Arabiliiton kollektiivinen puolustusopimus,

YAT—Jordania—Irak

Kahdenkeskiset: Iso-Britannia—Ranska (Dunkerquen sopimus),

Neuvostoliitto—Itä-Euroopan valtiot, Itä-Euroopan valtioiden

keskinäiset sopimukset, YAT—Syyria

C. Rajoitetut velvoitteet

Monenkeskiset: Balkanin pakti, Kreikka—Turkki—Kypros

Kahdenkeskiset: Neuvostoliitto—Kiina, Pohjois-Korea ja

Mongolia, Kiina—Pohjois-Korea

II AVUNANTOSOPIMUKSET

A. Keskinäiset velvoitteet

Monenkeskinen: ANZUS

Kahdenkeskiset: Yhdysvallat—Filippiinit, Etelä-Korea ja Formosa

B. Rajoitetut velvoitteet

Monenkeskinen: SEATO

Kahdenkeskiset: Yhdysvallat—Japani, Iso-Britannia—Malta

C. Eri sopimuksesta voimaan tulevat velvoitteet

1. Avunanto tarpeen vaatiessa

Kahdenkeskinen: Neuvostoliitto—Suomi

2. Avunanto pyynnöstä

Monenkeskinen: Ranska—Norsunluurannikko—Dahomey—Niger

Kahdenkeskiset: Ranska—12 Afrikan valtiota,

Yhdysvallat—Iran, Pakistan ja Turkki

III YHTEISTOIMINTASOPIMUKSET

Monenkeskinen: CENTO

Kahdenkeskiset: Neuvostoliitto—YAT, Intia ja Irak,

Intia—Bangladesh, Yhdysvallat—Liberia

DEFENSE TREATIES IN INTERNATIONAL LAW

Military alliances, defense pacts and mutual assistance treaties are usually surveyed in the literature of international relations and strategy from the political and the military point of view. It is understandable that conclusions reached by these methods do not always reflect all the differences in the legal status of states in various treaty systems. In many cases this may be politically justified but it is suggested that a detailed analysis of treaty provisions from a legal point of view might usefully complement to the knowledge of military co-operation gained by more politically orientated research methods.

It is largely a matter of definition what kind of agreements involving military co-operation should be called defense treaties. In accordance with modern practise this concept might, however, be reserved to treaties stipulating for military or other assistance by the signatories in case of armed aggression. This definition as well as the study itself thus excludes such formal agreements as military aid treaties, base agreements and status of forces agreements.

International law has paid relatively little attention to the problem of classification of treaties in general and defense treaties in particular. One of the main reasons for this is that lawyers have regarded attempts at classification of the different kinds of treaties to be of limited practical use. — On the other hand it might be argued that the task of comparing various defense agreements would be facilitated by a system of classification based on generally acceptable criteria and characteristics. In this respect the obligations or commitments undertaken by the signatories may be considered of primary importance.

A survey of defense treaties in force is made focusing on the two most important treaty obligations: assistance and consultation. It is found out that different treaty systems do not decisively differ from each other. The treaties of all political areas include far reaching as well as militarily less binding forms of co-operation. Considerable differences may instead be found within various treaty systems. For instance the defense treaties of the USA and the USSR with European states are

more extensive and automatic than their treaties with Asian powers. The same applies to the treaties of Great Britain and France. It might be said that the treaties of great powers within their primary security zones involve more absolute commitments than their treaties within their secondary security zones. In primary zones the treaties are of considerably binding character in contrast to the secondary zones where the great powers attempt to safeguard the security of friendly nations with commitments subject to certain conditions.

On the basis of provisions specifying the collective action to which the parties to the treaty commit themselves the defense treaties may be divided into three main categories: (1) alliances, (2) assistance treaties and (3) treaties of military co-operation. These may be further subdivided on the basis of their specific commitments. A rough scale is thus obtained which enables presentation of various defense treaties according to the extensiveness of their respective treaty obligations.